

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«МІЖНАРОДНЕ ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО»**

для здобувачів освіти 2025 року вступу

галузь знань **D Бізнес, адміністрування та право**
спеціальність **D 8 Право**
рівень вищої освіти **Другий (магістерський)**
ступінь вищої освіти **Магістр**
освітньо-наукова програма **Право**
вид дисципліни **дисципліна вибіркового блоку «Екологічне право»**
код дисципліни **ВБ 01.05**

КИЇВ 2026

Міжнародне екологічне право: навчально-методичний комплекс забезпечення викладання навчальної дисципліни для студентів галузі знань D8 «Право» освітнього ступеня "Магістр" освітньо-наукової програми «Право» вибіркового блоку «Екологічне право» (денна форма навчання) / Автори: к.ю.н., доц. Власенко Юлія Леонідівна та к.ю.н., доц. Позняк Еліна Владиславівна. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2026. 58 с.

Автори:

Юлія ВЛАСЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри екологічного права

Еліна ПОЗНЯК,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри екологічного права

Рецензенти:

Галина БАЛЮК, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри екологічного права, член-кореспондент Національної академії правових наук України.

Тетяна КОВАЛЬЧУК, кандидат юридичних наук, доцент, в.о завідувачки кафедрою екологічного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Схвалено науково - методичною комісією Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка 25 березня 2026 року протокол №7.

Затверджено на засіданні Вченої ради Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка 31 березня 2026 року протокол № 17.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	3
<i>ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ</i>	<i>17</i>
<i>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1</i>	<i>17</i>
<i>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2</i>	<i>20</i>
<i>ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙНИХ, СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ</i>	<i>23</i>
<i>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1</i>	<i>23</i>
<i>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2</i>	<i>38</i>
ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ	42
ПЕРЕЛІК КОНТРОЛЬНИХ ЗАПИТАНЬ НА ІСПИТ	46
ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	48

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Вступ

1. Мета дисципліни спрямована на вивчення міжнародного екологічного права, формування здатності розв'язувати задачі дослідницького та інноваційного характеру в процесі імплементації законодавства України до міжнародного законодавства та виконання міжнародно-правових зобов'язань і реалізовувати отримані знання у правозастосовній, правозахисній, правотворчій та науковій діяльності.

2. Попередні вимоги до опанування навчальної дисципліни:

Знати основи теорії права, мати компетентності набуті в процесі вивчення конституційного, адміністративного, міжнародного публічного, екологічного, цивільно-процесуального, цивільного права.

Вміти застосовувати одержані теоретичні знання щодо тлумачення, дії та реалізації міжнародних норм на національному рівні; самостійно вирішувати практичні завдання щодо захисту екологічних прав людини.

Володіти навичками синтезу, аналізу, узагальнення та тлумачення норм права.

3. Анотація навчальної дисципліни передбачає опанування студентами теоретичних знань щодо особливостей формування та розвитку системи правового регулювання екологічних відносин на міжнародному рівні, із основними пріоритетами міжнародного еколого-правового співробітництва, міжнародно-правовими способами захисту екологічних прав громадян, і формування у студентів практичних вмінь та навичок щодо самостійного розв'язання практичних проблем, які виникають у процесі реалізації норм міжнародних екологічних угод на національному та міжнародному рівнях, та в процесі захисту екологічних прав людини.

4. Завдання дисципліни спрямовані на досягнення студентами таких загальних компетентностей як: здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел екологічних міжнародно-правових понять та категорій; здатність спілкуватися іноземною мовою у професійній сфері як усно, так і письмово з метою можливості знайомитися з оригінальним текстом міжнародних еколого-правових актів та сучасної зарубіжної еколого-правової наукової літератури; здатність застосовувати принципи верховенства права для розв'язання складних задач і проблем, у тому числі, у ситуаціях правової невизначеності в сфері регулювання міжнародних еколого-правових відносин; здатність оцінювати взаємодію міжнародного екологічного права та міжнародних еколого-правових систем з правовою системою України; здатність застосовувати знання та розуміння основних засад (принципів) в сфері міжнародного екологічного права та процедур судочинства в Україні та міжнародно-правових процедур, здатність доносити до фахівців і нефахівців у сфері права інформацію, ідеї, зміст проблем та характер оптимальних рішень з належною аргументацією застосування та реалізації норм міжнародного екологічного права, здатність очолювати групи з вирішення складних юридичних проблем, вирішувати поточні організаційні питання діяльності групи, забезпечувати своєчасність та належне виконання поставлених перед групою завдань вирішення глобальних екологічних проблем засобами міжнародного екологічного права.

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3 комунікація 4. автономія та відповідальність)		Форми (та/або методи технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання 60% правильних відповідей(за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1.1	Знання, що включають сучасні наукові здобутки у сфері міжнародного екологічного права і є основою для оригінального мислення та проведення досліджень в сфері правового регулювання міжнародних еколого-правових відносин; знання основних правових категорій та інститутів міжнародного екологічного права; методології імплементації міжнародного екологічного законодавства до	Лекція, семінарське заняття, самостійна робота	Виступ на занятті, доповнення виступу, експрес опитування, доповідь/наукова робота, тестування, модульна контрольна робота іспит	20%

	законодавства України; виконання Україною міжнародних еколого-правових зобов'язань за міжнародно-правовими договорами			
1.2.	Критично осмислювати проблеми у галузі міжнародного екологічного права та на межі інших галузей права міжнародного публічного права, права ЄС, конституційного права тощо. Критично осмислювати правові механізми забезпечення міжнародної охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки та міжнародно-правові механізми ефективного захисту екологічних прав людини	Лекція, семінарське заняття, самостійна робота	Виступ на занятті, доповнення виступу, експрес опитування, доповідь/наукова робота, тестування, модульна контрольна робота іспит	20%
2.1.	Мати спеціалізовані уміння/навички розв'язання проблем у сфері реалізації міжнародного екологічного права необхідні для проведення досліджень та/або провадження інноваційної діяльності з метою розвитку нових знань та процедур. Вміти розпізнавати та тлумачити еколого-правові норми в міжнародному законодавстві. Передбачати недоліки та проблеми, що можуть виникнути при реалізації міжнародного екологічного права та в процесі імплементації міжнародного екологічного законодавства в національне законодавство України.	Семінарське заняття, самостійна робота	Виступ на занятті, доповнення виступу, експрес опитування, доповідь/наукова робота, тестування, модульна контрольна робота іспит	10%
2.2.	Мати здатність інтегрувати знання та розв'язувати складні задачі у широких або мультидисциплінарних контекстах, розробляти варіанти подолання визначених проблем у сфері імплементації міжнародного екологічного законодавства в екологічне законодавство України.	Семінарське заняття, самостійна робота	Виступ на занятті, доповнення виступу, експрес опитування, доповідь/наукова робота, модульна контрольна робота	10%
2.3.	Мати здатність розв'язувати еколого-правові проблеми у нових або незнайомих середовищах (в тому числі і в умовах воєнного стану) за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності, зокрема в сфері імплементації міжнародного екологічного законодавства до екологічного законодавства України та виконання міжнародних еколого-правових зобов'язань	Семінарське заняття, самостійна робота	Виступ на занятті, доповнення виступу, експрес опитування, доповідь/наукова робота, модульна контрольна робота	5%
3.1.	Зрозуміле і недвозначне донесення власних знань, висновків та аргументації до фахівців і нефаківців, зокрема, до осіб, які навчаються. Демонструвати навички комунікації та взаємодії із фахівцями різних галузей в процесі імплементації законодавства та захисту екологічних прав людини. Оцінювати, виробляти та демонструвати результати дослідження основних напрямів гармонізації міжнародного екологічного законодавства та екологічного законодавства України. Демонструвати навички донесення узагальненої, проаналізованої інформації щодо предмету, джерел та особливостей практики реалізації міжнародного екологічного права.	Лекція, семінарське заняття, самостійна робота	Виступ на занятті, доповнення виступу, експрес опитування, доповідь/наукова робота, тестування, модульна контрольна робота іспит	5%
3.2.	Використовувати іноземну мову під час ознайомлення з оригінальним текстом міжнародних еколого-правових актів та вивченням сучасної зарубіжної еколого-правової наукової літератури.	Лекція, семінарське заняття, самостійна робота	Виступ на занятті, доповнення виступу, доповідь/наукова робота, доповнення доповіді, модульна контрольна робота	10%
4.1.	Управління робочими або навчальними процесами, які є складними, непередбачуваними та потребують нових стратегічних підходів до розгляду проблем правового регулювання міжнародних екологічних відносин.	Лекція, семінарське заняття, самостійна робота	Виступ на занятті, доповнення виступу, доповідь/наукова робота, доповнення доповіді, модульна контрольна робота	10%
4.2.	Відповідальність за внесок до професійних знань і практики та/або оцінювання результатів діяльності команд та	Семінарське заняття,	Виступ на занятті, доповнення виступу,	5%

	колективів. Демонструвати самостійність та відповідальність при складенні проєктів висновків щодо виконання Україною взятих на себе зобов'язань та при організації і розробці проєктів нормативно-правових актів та законопроєктів у відповідності до норм міжнародного права.	самостійна робота	доповідь/наукова робота, модульна контрольна робота	
4.3.	Здатність продовжувати навчання з високим ступенем автономії, зокрема, при вивченні еколого-правових дисциплін	Самостійна робота	Виступ на занятті, доповнення виступу, доповідь/наукова робота	5%

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання (необов'язково для вибіркових дисциплін які не входять до блоків спеціалізації)

Результати навчання дисципліни	1.1	1.2	2.1	2.2	2.3	3.1	3.2	4.1	4.2	4.3
Програмні результати навчання										
ПРН 3. Проводити збір, інтегрований аналіз та узагальнення матеріалів з різних джерел, включаючи наукову та професійну літературу, бази даних, цифрові, статистичні, тестові та інші, та перевіряти їх на достовірність, використовуючи сучасні методи дослідження.	+	+				+				+
ПРН 7. Дискутувати зі складних правових проблем, пропонувати і обґрунтовувати варіанти їх розв'язання.	+	+	+		+		+			+
ПРН 14. Обґрунтовувати правову позицію на різних стадіях правозастосування.	+			+				+	+	
ПРН 16. Брати продуктивну участь у розробці проєктів нормативно-правових актів, обґрунтовувати суспільну обумовленість їх прийняття, прогнозувати результати їх впливу на відповідні суспільні відносини.	+	+			+	+	+			+

7.1 Форми оцінювання студентів

- семестрові форми оцінювання:

1. виступ на занятті від 3 до 5 балів;
2. доповнення виступу - до 2 балів;
3. експрес опитування - до 3 балів;
4. доповідь/наукова робота (реферат, наукове есе, порівняльно-правовий аналіз) - від 5 до 10 балів;
5. тестування (з набору суджень вибрати вірні) - до 5 балів;
6. модульна контрольна робота до 5 балів;

Максимальний бал, який може бути отриманий здобувачем освіти за підсумком навчання протягом семестру, складає 40 балів. Мінімальний бал, який має бути отриманий здобувачем освіти за відповідними формами оцінювання, складає 24 бали. При фактичному отриманні здобувачем освіти за підсумками поточного оцінювання більше ніж 40 балів, зарахуванню підлягають лише 40 балів.

- підсумкове оцінювання: іспит письмовий або усний із застосуванням телекомунікаційних технологій.

Іспит проводиться у формі письмової роботи за білетною системою, яка включає відповіді на три питання білету - від 12 до 20 балів за кожне. Викладач завчасно надає перелік іспитових питань здобувачам освіти.

За результатами складання підсумкової форми контролю (іспит) здобувач освіти може отримати максимум 60 балів. У випадку, коли здобувач освіти під час підсумкової форми контролю, якою є іспит, набрав менше 36 балів, останні не додаються до семестрової оцінки (незалежно від кількості балів, отриманих під час семестру), у відомості в колонці «бали за підсумкову форму оцінювання» ставиться «0», а в колонку «результуюча оцінка» переноситься лише кількість балів, отриманих під час семестру.

Перескладання результатів підсумкового оцінювання з метою покращення одержаної позитивної оцінки не допускається.

Складання іспиту повинно здійснюватися з обов'язковим дотриманням здобувачем освіти вимог академічної доброчесності.

У разі здійснення підсумкового оцінювання із застосуванням технологій дистанційного навчання іспит може проводитися у вигляді усної співбесіди та/або письмової роботи з використанням програмних сервісів, що забезпечують синхронний відеозв'язок.

Для підготовки до співбесіди викладач, що приймає іспит, заздалегідь розсилає здобувачам освіти перелік питань з навчальної дисципліни для підготовки, а також інформацію про вимоги до проведення співбесіди. Співбесіда передбачає відповідь здобувача освіти на три питання білету (від 12 до 20 балів за кожне). З метою уточнення відповідей на основні питання викладачем можуть ставитися додаткові питання.

	ЗМ 1	ЗМ2	Іспит	Підсумкова оцінка
Мінімум	12	12	36	60
Максимум	20	20	60	100

Критерії оцінювання :

Виступ на занятті (від 3 до 5 балів):

5 балів - здобувач правильно вживає правничу термінологію; вільно володіє державною мовою; провів збір та інтегрований аналіз матеріалів із проблем екологічного права ЄС та його реалізації на національному рівні з різних джерел та надав повну, обґрунтовану відповідь з коротким висновком щодо окремої проблеми/окремих проблем з достатньою аргументацією; виклад логічний, зв'язний; сформовані програмні компетентності є продуктивними/високими.

4 бали - вільно володіє державною мовою, є неточності у вживанні здобувачем правничої термінології; провів збір та інтегрований аналіз матеріалів із проблем екологічного права ЄС та його реалізації на національному рівні з різних джерел та надав повну, обґрунтовану відповідь з коротким висновком щодо окремої проблеми/окремих проблем, який містить окремі неточності; є поодинокі недоліки в послідовності викладу матеріалу; сформовані програмні компетентності є достатніми.

3 бали - вільно володіє державною мовою, є помилки у вживанні здобувачем правничої термінології; провів збір та неповний аналіз матеріалів із проблем екологічного права ЄС та його реалізації в Україні з різних джерел та надав фрагментарну відповідь з коротким висновком щодо окремої проблеми/окремих проблем, який містить окремі неточності; є

поодинокі недоліки в послідовності викладу матеріалу; сформовані програмні компетентності є початковими.

Доповнення виступу до 2 балів:

2 бали отримують здобувачі, які виклали матеріал з обговорюваної теми, що значно доповнює зміст виступу, поглиблює знання з даної теми та висловили власну думку.

1 бал отримують здобувачі, які виклали із суттєвими помилками матеріал з обговорюваної теми і загально доповнили зміст виступу.

Експрес опитування о 3 балів:

3 бали - здобувач у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, чітко та аргументовано відповідає на питання, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого питання, використовуючи знання екологічного законодавства ЄС та України.

2 бали - здобувач в цілому володіє навчальним матеріалом; викладає його основний зміст, допускаючи при цьому окремі неточності та помилки.

1 бал - здобувач фрагментарно володіє навчальним матеріалом, дає нечіткі відповіді на поставлене питання, допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки.

Доповідь/наукова робота (реферат, наукове есе, порівняльно-правовий аналіз) від 5 до 10 балів:

8-10 балів - здобувач правильно вживає правничу термінологію; вільно володіє державною мовою; провів збір матеріалів за темою доповіді чи наукової роботи із проблем формування та реалізації екологічного права ЄС з різних джерел, в тому числі використовуючи доступні інформаційні технології і бази даних, та провів інтегрований аналіз цих матеріалів, виокремив юридично значущі факти і сформулював обґрунтовані правові висновки; доповідь/наукова робота не містить плагіату, посилання на використані джерела - коректне; виклад - логічний, зв'язний; аргументовано відповів на поставлені запитання за результатами презентації доповіді.

5-7 балів - є неточності у вживанні здобувачем правничої термінології; вільно володіє державною мовою; провів частковий збір матеріалів за темою доповіді чи наукової роботи із проблем формування та реалізації екологічного права ЄС з різних джерел, в тому числі використовуючи доступні інформаційні технології і бази даних, та провів фрагментарний аналіз цих матеріалів, частково виокремив юридично значущі факти і сформулював правові висновки, які не достатньо обґрунтовані чи носять загальновідомий характер; доповідь/наукова робота не містить плагіату, є поодинокі недоліки в послідовності викладу матеріалу; відповіді здобувача на поставлені запитання за результатами презентації доповіді частково аргументовані.

Тестування (з набору суджень вибрати вірні) до 5 балів:

від 0 до 5 балів здобувач вибирає одну правильну відповідь із запропонованих варіантів відповідей і отримує за кожну правильну відповідь заздалегідь встановлену викладачем кількість балів.

Модульна контрольна робота до 5 балів:

5 балів здобувач в повному обсязі володіє навчальним матеріалом; вільно, самостійно та аргументовано його викладає; глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних та практичних питань щодо формування та реалізації права ЄС; обґрунтовано формулює свою думку;

4 бали здобувач в цілому володіє навчальним матеріалом; вільно, самостійно та аргументовано його викладає; глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних та практичних питань; допускає окремі упущення в обґрунтуванні своєї думки;

3 балів здобувач майже в повному обсязі володіє навчальним матеріалом; вільно, самостійно та аргументовано його викладає; в цілому глибоко та достатньо всебічно розкриває зміст теоретичних та практичних питань. При викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки.

2 балів здобувач в цілому володіє навчальним матеріалом; викладає його основний зміст, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки системного характеру;

1 бал - здобувач фрагментарно володіє навчальним матеріалом; викладає не точно його основний зміст, без належного аналізу, обґрунтування та аргументації, допускаючи при цьому грубі суттєві неточності та помилки.

Підсумкова форма контроль - письмовий іспит або усний із застосуванням телекомунікаційних технологій та оцінюється відповідно до Положення про критерії оцінювання підсумкових форм роботи здобувачів освіти денної та заочної форм навчання у Навчально-науковому інституті права від 29.08.2022 р.

7.2 Організація оцінювання

- максимальний бал, який може бути отриманий здобувачем освіти за підсумком навчання протягом семестру складає 40 балів. Мінімальний бал, який має бути отриманий здобувачем за відповідними формами оцінювання складає 24 бали;

- викладач, який веде семінарські заняття, має право звернутись до директора Навчально-наукового інституту права про недопуск до підсумкового оцінювання здобувача, якщо під час семестру він не досяг мінімального порогового рівня оцінки (24 бали) тих результатів навчання, які не можуть бути оцінені під час підсумкового контролю. Про недопуск здобувача до підсумкового оцінювання викладач має подати до директора Навчально-наукового інституту права подання з графіком можливих відпрацювань не пізніше, ніж за 10 робочих днів до початку періоду складання заліків. Для здобувачів, які упродовж навчання протягом семестру не досягли мінімального порогового рівня оцінки (24 бали) і, як результат, не допущені до складання підсумкової форми контролю (іспит), проводяться відпрацювання у формах оцінювання (за вибором викладача), які передбачені робочою програмою;

- якщо здобувач за підсумком відпрацювань не досяг мінімального порогового рівня оцінки (24 бали), викладач, який веде семінарські заняття і приймав відпрацювання, може звернутися до директора Навчально-наукового інституту права з поданням, в якому фіксує невиконання здобувачем індивідуального навчального плану; здобувач не допускається до складання підсумкового контролю за рішенням директора Навчально-наукового інституту права;

- підсумкова оцінка за навчальну дисципліну формується шляхом додавання кількості балів, отриманих протягом семестру, та кількості балів, отриманих за підсумковою формою контролю (іспит) і така сума балів не може бути меншою за 60 балів.

7.3 Шкала відповідності оцінок

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59

8. Структура навчальної дисципліни. Тематичний план лекцій і семінарських / практичних / лабораторних (вибрати необхідне) занять

	Кількість годин
--	-----------------

№	Тема	лекції	семінарські заняття	С/Р
Змістовний модуль 1. Загальна частина. Науково-теоретичні засади формування та розвитку міжнародного екологічного права як галузі сучасного міжнародного права				
1	<i>Тема 1. Теоретико-правові засади міжнародного екологічного права. Поняття, предмет та об'єкти міжнародного екологічного права.</i>	1	1	7
2	<i>Тема 2. Принципи та джерела міжнародного екологічного права. Міжнародні еколого-правові угоди, участь в яких бере Україна.</i>	2	2	7
3	<i>Тема 3. Суб'єкти міжнародного екологічного права. Інституційний механізм міжнародного екологічного права. Міжнародні організації як суб'єкти міжнародного екологічного права</i>	2	2	7
4	<i>Тема 4. Міжнародно-правовий механізм захисту екологічних прав людини.</i>	2	2	7
5	<i>Тема 5. Міжнародно-правова відповідальність за екологічні правопорушення. Правові форми компенсації шкоди за міжнародним екологічним законодавством. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих довкіллю України внаслідок збройної агресії росії.</i>	2	2	7
6	<i>Тема 6. Участь України у міжнародному співробітництві в сфері охорони навколишнього середовища та забезпечення міжнародної екологічної безпеки. Імплементація міжнародних еколого-правових норм в систему екологічного законодавства України.</i>	1	1	10
Змістовний модуль 2. Особлива частина. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища, регулювання використання природних ресурсів, забезпечення міжнародної екологічної безпеки.				
7	<i>Тема 7. Міжнародно-правове регулювання використання та охорони деяких природних ресурсів та об'єктів</i>	2	2	10
8	<i>Тема 8. Міжнародно-правове забезпечення екологічної безпеки</i>	2	2	7
Всього:		14	14	62

Загальний обсяг 90 год,

Лекції - **14 год.**

Семінари - **14 год.**

Самостійна робота - **62 год**

9. Завдання для самостійної роботи :

1. Визначити глобальні екологічні проблеми як передумова формування міжнародного екологічного права.

2. Визначити співвідношення об'єктів міжнародного екологічного права та екологічного права України.
3. Ознайомитися з основними засадами Концепції загальної спадщини людства.
4. Розглянути Віденські конвенції про міжнародні договори та правонаступництво держав у міжнародних договорах.
5. Визначити основні напрямки діяльності Організації Об'єднаних Націй у сфері охорони довкілля та захисту екологічних прав людини.
6. Визначити правові форми участі міжнародних неурядових організацій екологічного спрямування у процесі формування еколого-правових приписів.
7. Визначити форми та напрямки регіонального співробітництва України у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.
8. Розглянути діяльність основних міжнародних економічних та фінансових організацій і інституцій у сфері охорони довкілля.
9. Розглянути універсальні та регіональні механізми захисту екологічних прав людини.
10. Назвіть види правових форм співробітництва держав у сфері охорони навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.
11. Проаналізуйте конституційно-правові засади участі України у міжнародно-правовому співробітництві.
12. Визначити в яких міжнародних організаціях екологічного спрямування Україна приймає участь.
13. Дослідити особливості реалізації зобов'язань України по партикулярних міждержавних екологічних угодах.
14. Розглянути концепції співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного (національного) права
15. Визначити проблеми ефективності сучасного міжнародного екологічного права?
16. Розглянути що розуміється під фрагментацією міжнародного екологічного права і як це позначається на сучасному стані розвитку міжнародно-правового регулювання?
17. Форми реалізації міжнародних еколого-правових норм. Імплементация міжнародних еколого-правових норм. Поняття механізму імплементации міжнародних норм.
18. Розглянути історичні аспекти формування та розвитку міжнародно-правового регулювання використання морського простору.
19. Визначити співвідношення міжнародного екологічного та міжнародного морського права.
20. Розглянути міжнародно-правові засади здійснення морських наукових досліджень на континентальному шельфі.
21. Визначити міжнародно-правовий режим штучних островів, споруд та установок на континентальному шельфі.
22. Розглянути співвідношення атмосферного повітря, озонового шару та кліматичної системи як об'єктів міжнародно-правового регулювання.
23. Дослідити історію розвитку міжнародно-правового регулювання використання об'єктів дикої флори та фауни.
24. Охарактеризуйте основні принципи використання об'єктів дикої флори та фауни, що знайшли закріплення у міжнародно-правових документах.
25. Розглянути особливості міжнародно-правового регулювання використання генетичних ресурсів. Міжнародно-правові вимоги щодо використання біологічних (генетичних) ресурсів
26. Розглянути особливості міжнародно-правове регулювання використання Світового океану для здійснення рибальства, розвідки та розробки мінеральних ресурсів континентального шельфу, мореплавства.

27. Розглянути особливості міжнародно-правового режим використання міжнародних озер та транскордонних водотоків.
28. Розглянути історію формування міжнародно-правових вимог щодо охорони морського середовища від забруднення.
29. Ознайомитись із вимогами Міжнародної конвенції щодо втручання у відкритому морі у випадку аварій, які призводять до забруднення нафтою 1969 року.
30. Розглянути положення Конвенції щодо попередження забруднення моря скидами відходів та інших матеріалів.
31. Визначити особливості охорони Чорного моря від забруднення відповідно до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення 1992 року.
32. Розглянути положення Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972 року).
33. Розглянути положення Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин від 23 червня 1979 року (м. Бонн).
34. Розглянути положення Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі від 19 вересня 1979 року (м. Берн).
35. Розглянути обмеження та вимоги, встановлені Конвенцією про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення від 3 березня 1973 року (м. Вашингтон); Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні від 10 травня 1979 р. (м. Страсбург).
36. Міжнародно-правова охорона природних пам'яток та резервантів. Роль та значення Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972 р.) у міжнародно-правовій охороні природних пам'яток та резервантів.
37. Розглянути науково теоретичні підходи до визначення міжнародної (глобальної), транскордонної екологічної безпеки.
38. Визначити співвідношення між нормами міжнародного екологічного права, міжнародного права безпеки, міжнародного гуманітарного права щодо забезпечення міжнародної екологічної безпеки.
39. Визначити співвідношення та взаємозв'язок концепції міжнародної екологічної безпеки та концепції сталого розвитку.
40. Розглянути положення Базельської конвенції ООН про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів, 1989 року.
41. Визначити особливості міжнародно-правового регулювання діяльності пов'язаної із небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та стійкими органічними забруднювачами. Роттердамська конвенція про процедуру попередньої обґрунтованої згоди щодо окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів в міжнародній торгівлі. Стокгольмська конвенція щодо поводження із стійкими органічними забруднювачами.
42. Визначити особливості міжнародно-правових вимог щодо поводження з об'єктами підвищеної екологічної небезпеки. Розглянути положення Конвенції ООН про транскордонний вплив великих промислових аварій.

10. Рекомендовані джерела:

Основні:

1. Задорожній О.В., Медведєва М.О. *Міжнародне право навколишнього середовища: підручник для ВНЗ*. Київ: Видавничий дім «Промені», 2010. 510 с. URL: http://miel.d.narod.ru/ZadorozhnyiAV_MedvedevaMA9_book
2. Кравченко С.М., Андрусевич А.О., Бонайн Дж. *Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища: підручник*. За ред. проф. С.М. Кравченко. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 336 с.

3. Медведєва М.О. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища: монографія*. За наук. ред. О.В. Задорожного. Київ: Фенікс, 2012. 479 с. ISBN 978-966-136-003-6
4. Vlasenko Yuliia. International and national legal regulation of ecocide: retrospective analysis and current state. *Visegrad Journal on Human Rights*. Issue 5, 2024. С. 143–157
5. Vlasenko Yuliia, Baliuk H.I., Inshyn M.I., Kovalchuk T.H. *International standards and priorities of environmental security and the mechanism of ensuring the environmental sector of sustainable development: Model of socio-environmental security doctrine: environmental and legal concept: монографія*. Київ: Publishing house Ludmila, 2021. Т. 2. С. 47–84
6. Vlasenko Yuliia. *International Environmental Policy and Its Impact on Environmental Policy of Ukraine*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2018. С. 33–44
7. Шемшученко Ю.С. *Міжнародні аспекти охорони природи*. Київ: Вища школа, 1985. 56 с.
8. Шомпол О.А. Міжнародно-правові засади забезпечення екологічних прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 83, ч. II, 2009.
9. Kiss A., Shelton D. *International environmental law*. Nairobi: UNEP, 2004. 446 с.
10. Birnie P., Boyle A. *International law and environment*. 2-е вид. Oxford: Oxford University Press, 2002. 798 с.
11. Hulme K., Hessami E. New Legal Protections for the Environment in relation to Armed Conflict. 16 Jul, 2022. URL: <https://www.iucn.org/story/202207/new-legal-protections-environment-relation-armed-conflict>

Додаткові:

1. Андрейцев В.І. Правові проблеми доступу до інформації та правосуддя в контексті міжнародних конвенцій. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. Вип. 49–51, 2003. С. 55–64
2. Андрусевич А.О. Діяльність ЮНЕСКО в сфері охорони довкілля. *Вісник екологічної адвокатури*. 2001. №17. С. 24–25
3. Андрусевич А.О. Охорона довкілля у практиці Комітету ООН з прав людини. *Вісник екологічної адвокатури*. 2001. №14. С. 29–31
4. Балюк Г.І. Міжнародно-правові засади співробітництва України у сфері нерозповсюдження ядерної зброї. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. Вип. 41, 2003. С. 23–27
5. Буткевич В.Г. Міжнародне право навколишнього середовища. *Міжнародне право: основні галузі: підручник*. Київ: Либідь, 2004. С. 502–538
6. Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України. За заг. ред. В.Н. Денисова. Київ: Юстініан, 2006. 672 с.
7. Власенко Ю.Л. Роль і значення міжнародно-правових принципів захисту навколишнього природного середовища в умовах війни в Україні. *Правові проблеми раціонального природокористування, охорони природи та безпечного довкілля: збірник тез Всеукраїнської наук.-практ. конференції*, 2022. С. 74–79
8. Власенко Ю.Л. Екологічна політика України в умовах глобалізації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 6, т. 1, 2016. С. 134–138
9. Власенко Ю.Л. Оптимізація законодавства України у сфері забезпечення екологічної безпеки (міжнародно-правовий аспект). *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. №82, 2010. С. 36–39
10. Дмитриєв А.І., Муравйов В.І. *Міжнародне публічне право: навчальний посібник*. Відп. ред. Ю.С. Шемшученко, Л.В. Губерський. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 640 с.
11. Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля. 2-е вид., доп. Львів: Норма, 2002. 416 с.

12. Кравченко С.М. Механізм реалізації Орхуської конвенції. *Вісник екологічної адвокатури*. №14, 2001. С. 5–7
13. Краснова М.В. Правове регулювання екологічного інформування в контексті міжнародних конвенцій: порівняльно-правовий аналіз. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. Вип. 49–51, 2003. С. 73–77
14. Краснова М.В. Правові аспекти розвитку міжнародно-правового інституту екологічної відповідальності за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу. *Науково-практичний часопис «Українське право»*. №1 (20), 2007. С. 217–229
15. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку. Збірник статей. За ред. Ю.С. Шемшученка, Л.В. Губерського, І.С. Гриценка; упор. О.В. Кресін. Київ: Логос, 2009. 712 с.
16. Правові засади впровадження в Україні Конвенції про біорізноманіття. За ред. Н.Р. Малишевої. Київ: Хімджест, 2003. С. 33–34
17. Шомпол О.А. Міжнародно-правові засади доступу до екологічної інформації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 80, ч.2, 2008. С. 217–220
18. Шомпол О.А. Вдосконалення законодавства України про екологічну безпеку в контексті міжнародно-правових зобов'язань. Київ: Кондратьєв А.В., 2018. 204 с.
19. Шевкунова Є.О. Джерела міжнародного екологічного права: становлення та розвиток: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.11. Київ, 2014. 18 с.
20. Шемшученко Ю.С. *Космічне право: підручник*. Київ: Юридична думка, 2012. 280 с.
21. Шпарик Н.Я. Міжнародно-правові акти як джерела екологічного права: автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2017. 20 с.
22. Louka E. *International Environmental Law: Fairness, Effectiveness, and World Order*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 518 с.
23. Shompol O. State Sovereignty over Natural Resources and Wealth in the Context of the European Integration Processes. *Ochrona prawna zasobów naturalnych*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2018. С. 45–55
24. Shompol O., Sushyk O. The Climate change impact on the Human Right to Environmental Conditions of a specified quality (safe, clean, healthy and sustainable Environment): some International and Ukrainian Environmental Law Issues. *Review of European and Comparative Law*. Vol. 36, Issue 1, 2019. С. 93–112

11. Додаткові електронні ресурси:

1. Корнєєв Ю.В., Яцишин Р.В. Міжнародне співробітництво України в екологічній сфері. URL: <file:///C:/Users/pc/Downloads/6748-16724-1-SM.pdf>
2. Ісакова В.М. Принципи міжнародного екологічного права: історія формування./ Науковий вісник публічного та приватного права. Вип. 5. Том 2. 2018. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2018/5/tom_2/4.pdf
3. Короткий Т.Р. Проблеми дослідження міжнародно-правового механізму охорони морського середовища у методологічному сенсі. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3649/Korotkiy.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. Короткий Т.Р. Екологізація міжнародного права. URL: <http://www.naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom10/19.pdf>
5. Кондур Е. Поняття та історія становлення екологічних прав і обов'язків людини і громадянина. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/17674/1/%D0%9F%D0%9E%D0%9D%D0%AF%D0%A2%D0%A2%D0%AF%20%D0%A2%D0%90%20%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%A0%D0%86%D0%AF%20%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%9B%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%95%D0%9A%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%A5%>

20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%20%D0%86%20%D0%9E%D0%91%D0%9E%D0%92%E2%80%99%D0%AF%D0%97%D0%9A%D0%86%D0%92%20%D0%9B%D0%AE%D0%94%D0%98%D0%9D%D0%98%20%D0%86%20%D0%93%D0%A0%D0%9E%D0%9C%D0%90%D0%94%D0%AF%D0%9D%D0%98%D0%9D%D0%90.pdf

6. Шульга Є.В. Окремі аспекти ефективності міжнародно-правового захисту прав людини на сприятливе навколишнє середовище. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2015.Вип.213. Ч. 1.URL:<http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pravo/article/viewFile/5107/5021>
7. Onita Das, Environmental protection, Security and Armed Conflict: A Sustainable Development Perspective (Edward Elgar, 2013): https://books.google.ie/books?hl=en&lr=&id=1yArGIF2S_wC&oi=fnd&pg=PR3&dq=environmental+responsibility+in+armed+conflict+&ots=Tqou_AO00J&sig=so4CNYUzI2UKtsrHJKv6j_VreBE&redir_esc=y#v=onepage&q=environmental%20responsibility%20in%20armed%20conflict&f=false
8. Як налагодити ефективність імплентації міжнародних багатосторонніх угод у сфері довкілля в Україні Аналітичний звіт. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/YAk-nalagodyty-efektyvnist-implementatsiyi-mizhnarodnyh-bagatostoronnih-ugod-u-sferi-dovkillya-v-Ukrayini.pdf>

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. Загальна частина. Науково-теоретичні засади формування міжнародного екологічного права як галузі сучасного міжнародного права

Тема 1. Теоретико-правові засади міжнародного екологічного права. Поняття, предмет та об'єкти міжнародного екологічного права (9 год.)

Передумови виникнення та основні чинники становлення міжнародного екологічного права. Вплив глобальних екологічних викликів і проблем навколишнього середовища на формування міжнародно-правових механізмів його охорони та захисту. Основні історичні етапи становлення та подальшого розвитку міжнародного екологічного права, їх характеристика та особливості.

Наукові та теоретичні підходи до визначення поняття, сутності та змісту міжнародного екологічного права. Проблемні питання формування понятійно-категоріального та термінологічного апарату цієї галузі. Основні функції та методи міжнародного екологічного права, їх значення для регулювання міжнародних відносин у сфері охорони довкілля.

Співвідношення норм міжнародного екологічного права з нормами національного (внутрішньодержавного) права держав. Місце міжнародного екологічного права у структурі сучасного міжнародного права та його взаємозв'язок з іншими галузями міжнародного права. Співвідношення міжнародного екологічного права з міжнародним правом прав людини, міжнародним економічним правом, міжнародним морським правом та міжнародним гуманітарним правом. Міжнародне екологічне право як самостійна галузь юридичної науки. Структура та зміст міжнародного екологічного права як навчальної дисципліни.

Предмет правового регулювання міжнародного екологічного права та його характерні особливості. Специфіка предмета регулювання залежно від об'єктів та суб'єктів міжнародного права. Класифікація міжнародних відносин у сфері охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: за змістом правовідносин та за об'єктами регулювання.

Основні види негативного антропогенного впливу на довкілля у глобальному масштабі та їх наслідки для екологічної безпеки планети. Сутність та значення концепції «спільної спадщини людства» у міжнародному екологічному праві.

Поняття об'єктів міжнародного екологічного права та їх класифікація. Характеристика диференційованих, комплексних і інтегрованих об'єктів міжнародного екологічного права. Навколишнє природне середовище як інтегрований об'єкт міжнародних еколого-правових відносин. Національні природні ресурси як об'єкти міжнародно-правової охорони. Міжнародні природні ресурси та їх значення як об'єктів регулювання міжнародного екологічного права.

Тема 2. Принципи та джерела міжнародного екологічного права (11 год.)

Поняття принципів міжнародного екологічного права, їх значення та роль у формуванні системи міжнародних еколого-правових норм. Класифікація принципів міжнародного екологічного права та їх основні види. Загальні принципи міжнародного права та їх роль в системі принципів міжнародного екологічного права. Спеціальні принципи міжнародного екологічного права, їх характеристика та основні види. Принципи міжнародного екологічного права, які закріплені у міжнародних деклараціях, зокрема у Стокгольмській декларації з проблем оточуючого людину середовища 1972 р., Ріо-де-Жанейрській декларації з навколишнього середовища і розвитку 1992 р. та Йоханнесбурзькій декларації зі сталого розвитку 2002 р. Основні міжнародні принципи використання природних ресурсів (відновлюваних і невідновлюваних), які закріплені у Всесвітній хартії природи 1982 р. та Хартії океанів, їх роль і значення у формуванні міжнародного екологічного права.

Поняття джерел міжнародного екологічного права, їх сутність та роль у регулюванні міжнародних екологічних відносин. Основні види джерел міжнародного екологічного права та їх характеристика. Міжнародний звичай: поняття, роль та значення у формуванні та розвитку нових екологічних норм і принципів. Поняття актів так званого «м'якого права», їх особливості, форми прояву та значення для становлення сучасного міжнародного екологічного права.

Міжнародний договір як основне джерело міжнародного екологічного права та основний інструмент регулювання міжнародних екологічних відносин. Значення міжнародних договорів для розвитку міжнародного співробітництва у галузі екології та їх роль у встановленні екологічних стандартів. Класифікація міжнародних екологічних договорів за предметом правового регулювання та за об'єктами охорони. Специфічні ознаки та види міжнародних екологічних угод.

Основні міжнародні еколого-правові договори, учасницею яких є Україна та їх значення для формування та реалізації національної екологічної політики.

Тема 3. Суб'єкти міжнародного екологічного права. Інституційний механізм міжнародного екологічного права. Міжнародні організації як суб'єкти міжнародного екологічного права (11 год).

Поняття та правова характеристика суб'єктів міжнародного екологічного права, їх основні ознаки та особливості правосуб'єктності. Класифікація суб'єктів міжнародного екологічного права та їх роль у формуванні й реалізації міжнародних екологічних норм. Міжнародні організації як учасники міжнародних екологічних правовідносин та їх значення у сфері вирішення глобальних екологічних проблем. Основні види міжнародних організацій залежно від їх юридичної природи.

Система органів Організації Об'єднаних Націй та їх діяльність у вирішенні глобальних екологічних проблем. Роль і повноваження органів ООН у формуванні міжнародної екологічної політики та координації співробітництва держав в сфері екології. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП): мета створення, ключові завдання, основні напрями діяльності та значення у вирішенні світових екологічних проблем. Участь інших міжнародних організацій і спеціалізованих установ системи ООН у забезпеченні охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпеченні екологічної безпеки.

Міжнародні неурядові організації: особливості їх правового статусу, принципи діяльності та участь у міжнародних екологічних процесах. Їх вплив на формування норм міжнародного екологічного права та вирішення глобальних екологічних проблем. Значення регіонального співробітництва держав у сфері охорони навколишнього середовища та його основні форми. Роль міжнародних економічних організацій у підтримці екологічних ініціатив, фінансуванні природоохоронних програм та забезпеченні сталого розвитку.

Тема 4. Міжнародно-правовий механізм захисту екологічних прав людини (11 год).

Еволюція становлення, міжнародного визнання та нормативного закріплення екологічних прав людини у міжнародному праві. Історичні передумови формування концепції екологічних прав людини та її розвиток у міжнародних правових актах і деклараціях. Взаємозв'язок основоположних і невід'ємних прав людини зі станом навколишнього середовища та вплив екологічних факторів на реалізацію прав і свобод людини. Право людини на безпечне та сприятливе навколишнє природне середовище як фундаментальне право та як один із ключових принципів сучасного міжнародного екологічного права.

Поняття та класифікація екологічних прав людини у системі прав і свобод. Характеристика основних груп екологічних прав людини та їх зміст. Роль і значення в системі реалізації і захисту Конвенції ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська

Конвенція), ратифікована Законом України від 6 липня 1999 року № 832-XIV. Процесуальні екологічні права як важливий механізм реалізації та захисту екологічних інтересів громадян. Право на доступ до екологічної інформації, його зміст та значення для забезпечення прозорості екологічної політики. Право громадськості на участь у прийнятті екологічно значущих рішень та у формуванні екологічної політики. Право на доступ до правосуддя у справах, пов'язаних із захистом навколишнього середовища, як гарантія реалізації інших екологічних прав.

Міжнародно-правові механізми забезпечення та захисту екологічних прав людини на універсальному та регіональному рівнях. Особливості функціонування універсальних механізмів у межах Організації Об'єднаних Націй та регіональних механізмів, зокрема у межах Рада Європи. Роль міжнародних організацій, міжурядових інституцій та міжнародних судових органів у процесі гарантування, реалізації та захисту екологічних прав людини. Значення міжнародного співробітництва для підвищення ефективності захисту прав людини у сфері охорони навколишнього середовища.

Тема 5. Міжнародно-правова відповідальність за екологічні правопорушення. Правові форми компенсації екологічної шкоди за міжнародним екологічним законодавством. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих довкіллю України внаслідок збройної агресії росії. Криміналізація міжнародного екологічного права (11 год).

Поняття, сутність та правова природа міжнародно-правової відповідальності у сфері охорони навколишнього середовища.

Місце інституту міжнародно-правової відповідальності в системі міжнародного екологічного права та його значення для забезпечення виконання міжнародних екологічних зобов'язань держав.

Поняття міжнародного екологічного правопорушення, його основні юридичні ознаки та особливості у порівнянні з іншими видами міжнародних правопорушень. Елементи складу міжнародного екологічного правопорушення: об'єкт посягання, суб'єкти відповідальності, об'єктивна та суб'єктивна сторони правопорушення.

Види міжнародно-правової відповідальності за порушення норм міжнародного екологічного права та їх класифікація.

Принципи міжнародно-правової відповідальності у сфері охорони довкілля, зокрема принцип запобігання транскордонній шкоді та принцип суворої відповідальності.

Механізм реалізації міжнародно-правової відповідальності у сфері екології та основні етапи притягнення до відповідальності суб'єктів міжнародного права.

Роль міжнародних судових та квазісудових органів у вирішенні екологічних спорів і забезпеченні міжнародно-правової відповідальності за екологічні правопорушення.

Поняття міжнародної цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну довкіллю, та її особливості у міжнародному праві. Підстави та умови настання міжнародної цивільної відповідальності за транскордонну екологічну шкоду. Основні форми відшкодування екологічної шкоди у міжнародному праві: реституція, компенсація, сатисфакція та інші способи відновлення довкілля. Міжнародно-правові механізми визначення та оцінки шкоди, заподіяної природним ресурсам і навколишньому середовищу. Порядок фіксації, оцінки та документування шкоди довкіллю України, заподіяної внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Національні та міжнародні механізми відшкодування збитків, завданих довкіллю України в умовах збройного конфлікту. Роль міжнародних організацій та міжнародних інституцій у встановленні та компенсації екологічної шкоди, завданої під час воєнних дій.

Поняття криміналізації міжнародного екологічного права та передумови формування міжнародної кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення. Міжнародні екологічні злочини та їх місце у системі міжнародного кримінального права. Концепція екоциду як міжнародного злочину проти довкілля та перспективи його міжнародно-правового

визнання. Суб'єкти міжнародної кримінальної відповідальності за тяжкі екологічні злочини та особливості притягнення їх до відповідальності. Роль міжнародних судових інституцій у притягненні до кримінальної відповідальності за злочини проти довкілля та перспективи розвитку міжнародної кримінальної юстиції у сфері екології.

Тема 6. Участь України у міжнародному співробітництві в сфері охорони навколишнього середовища та забезпечення міжнародної екологічної безпеки. Імплементация міжнародних еколого-правових норм в систему екологічного законодавства України (12 год).

Конституційно-правові засади участі України у міжнародному співробітництві. Види правових форм участі держав у міжнародному співробітництві. Участь України в роботі міжнародних організацій та виконання зобов'язань по міжнародних Конвенціях. Багатостороннє міжнародне співробітництво України в галузі екології.

Участь України у регіональному співробітництві у сфері охорони довкілля. Двостороннє співробітництво України в сфері охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Реалізація зобов'язань України по партикулярних міждержавних екологічних угодах, а саме: двосторонніх угод про охорону та використання транскордонних вод, договорів про співробітництво у сфері охорони Карпат, угод про моніторинг забруднення повітря, угод про спільне управління природними ресурсами прикордонних територій тощо.

Науково-теоретичні підходи до реалізації міжнародних еколого-правових норм. Класифікація міжнародних еколого-правових норм. Проблеми ефективності міжнародного екологічного права. Фрагментація міжнародного екологічного права як особливість сучасного стану розвитку міжнародно-правового регулювання.

Міжнародно-правові механізми реалізації міжнародних еколого-правових норм та форми. Організаційно-правовий механізм реалізації міжнародних еколого-правових норм. Конвенційний механізм реалізації міжнародних еколого-правових норм. Діяльність ЮНЕП з питань ефективної реалізації міжнародних екологічних угод.

Поняття механізму імплементации та гармонізації міжнародних еколого-правових норм. Напрямки та пріоритети імплементации норм міжнародних екологічних угод, до яких приєдналась Україна.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ II. Особлива частина. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища, регулювання використання природних ресурсів, забезпечення міжнародної екологічної безпеки

Тема 7. Міжнародно-правове регулювання використання та охорони деяких природних ресурсів та об'єктів (14 год).

Загальні засади та принципи міжнародно-правового регулювання природних ресурсів.

Міжнародно-правовий режим морського простору. Роль Конвенції ООН з морського права (1982 р.) у визначенні режиму використання морського середовища. Міжнародно-правове регулювання використання Світового океану для здійснення рибальства, розвідки та розробки мінеральних ресурсів континентального шельфу, мореплавства.

Міжнародно-правовий режим континентального шельфу, відкритого моря, територіального моря. Міжнародно-правові засади делімітації континентального шельфу, вільних економічних зон (відповідно до Женевської Конвенції про континентальний шельф 1958 р. та Конвенції ООН з морського права 1982 р.).

Міжнародно-правові механізми запобігання забрудненню морського та прісноводного середовища з різних джерел: з наземних джерел; внаслідок діяльності на

морському дні; запобігання забруднення морського середовища експлуатаційними скидами з суден; в результаті захоронення відходів та інших матеріалів; з атмосфери або через неї. Міжнародно-правове регулювання запобігання забруднення прісноводного середовища (міжнародних озер та транскордонних водотоків). Міжнародно-правове регулювання співробітництва держав у випадку аварій на морі. Особливості реалізації міжнародно-правової відповідальності за екологічну шкоду завдану морському середовищу.

Міжнародно-правова охорона кліматичної системи та озонового шару. Роль Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату (1992), Кіотського протоколу до неї та Паризької угоди про зміну клімату (Париж, 2015) у міжнародно-правовій охороні клімату та кліматичних ресурсів та адаптації до їх змін. Міжнародно-правова охорона атмосферного повітря від транскордонного забруднення. Міжнародно-правові засоби охорони озонового шару.

Міжнародно-правовий механізм збереження біологічного різноманіття. Конвенція ООН про охорону біорізноманіття від 5 червня 1992 року (Ріо-де-Жанейро). Поняття біологічного різноманіття. Охорона біологічного різноманіття та сталий розвиток. Міжнародно-правове регулювання доступу до генетичних ресурсів.

Міжнародно-правові засади охорони об'єктів флори та фауни і природних середовищ їх існування. Міжнародно-правові договори у сфері охорони об'єктів флори та фауни і природних середовищ їх існування. Міжнародно-правові вимоги щодо охорони водно-болотних угідь, як середовища існування водоплавних птахів. Особливості міжнародно-правової охорони об'єктів флоти та фауни, що знаходяться під загрозою зникнення. Особливості охорони рослинного світу (Конвенція про захист рослин 1951 року, підписана в Римі).

Міжнародно-правова охорона природних пам'яток та резервантів. Роль та значення Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972 року) у міжнародно-правовій охороні природних пам'яток та резервантів.

Тема 8. Міжнародно-правове забезпечення екологічної безпеки (11 год).

Поняття екологічної безпеки у міжнародному праві та еволюція формування концепції міжнародної екологічної безпеки. Етапи розвитку міжнародної системи екологічної безпеки у другій половині XX – на початку XXI століття. Основні принципи міжнародної екологічної безпеки та їх відображення у міжнародному праві. Пріоритети міжнародної політики у сфері забезпечення глобальної екологічної безпеки.

Міжнародно-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки: структура, інституції та інструменти. Співвідношення концепції міжнародної екологічної безпеки та концепції сталого розвитку.

Міжнародно-правове регулювання екологічно небезпечної діяльності

Поняття екологічно небезпечної діяльності у міжнародному екологічному праві. Загальні міжнародно-правові обмеження щодо здійснення діяльності, пов'язаної з небезпечними відходами та речовинами. Міжнародно-правове регулювання транскордонного перевезення небезпечних відходів у рамках Базельська конвенція ООН про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів (Базель, 1989). Міжнародно-правовий механізм контролю за міжнародною торгівлею та використанням небезпечних хімічних речовин та пестицидів відповідно до Роттердамської конвенції про процедуру попередньої обґрунтованої згоди щодо окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів в міжнародній торгівлі (Роттердам, 1998).

Особливості міжнародно-правового регулювання поводження зі стійкими органічними забруднювачами згідно з Стокгольмської конвенції щодо поводження із стійкими органічними забруднювачами (Стокгольм, 2001).

Міжнародно-правові механізми запобігання екологічним катастрофам

Міжнародно-правові вимоги щодо діяльності об'єктів підвищеної екологічної небезпеки. Міжнародно-правове регулювання запобігання великим промисловим аваріям у рамках Конвенції ООН про транскордонний вплив великих промислових

аварій. (Гельсінкі, 1992). Міжнародна система раннього оповіщення та інформування про надзвичайні екологічні ситуації. Особливості міжнародно-правового регулювання реагування на радіаційні аварії (після аварії на Чорнобильській АЕС). Принципи міжнародної взаємодопомоги держав у випадку природних та техногенних катастроф. Роль міжнародних організацій та міждержавного співробітництва у запобіганні та ліквідації наслідків надзвичайних екологічних ситуацій.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. Загальна частина.

Науково-теоретичні засади формування міжнародного екологічного права як галузі сучасного міжнародного права

Тема 1. Теоретико-правові засади міжнародного екологічного права. Поняття, предмет та об'єкти міжнародного екологічного права

Лекція 1. Теоретичні та історичні засади міжнародного екологічного права. Предмет, об'єкти та система міжнародного екологічного права (1 год).

1. Передумови виникнення та основні чинники становлення міжнародного екологічного права. Вплив глобальних екологічних викликів і проблем навколишнього середовища на формування міжнародно-правових механізмів його охорони та захисту.
2. Основні історичні етапи становлення та розвитку міжнародного екологічного права, їх характеристика та особливості. Наукові та теоретичні підходи до визначення поняття, сутності та змісту міжнародного екологічного права.
3. Предмет міжнародного екологічного права та його характерні особливості. Класифікація міжнародних відносин у сфері охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.
4. Поняття об'єктів міжнародного екологічного права та їх класифікація: диференційовані, комплексні та інтегровані об'єкти міжнародного екологічного права. Сутність та значення концепції «спільної спадщини людства» у міжнародному екологічному праві.

Семінарське заняття №1 (1 год):

1. Передумови виникнення та основні чинники становлення міжнародного екологічного права. Вплив глобальних екологічних викликів і проблем навколишнього середовища на формування міжнародно-правових механізмів його охорони та захисту.
2. Основні історичні етапи становлення та розвитку міжнародного екологічного права, їх характеристика та особливості. Наукові та теоретичні підходи до визначення поняття, сутності та змісту міжнародного екологічного права.
3. Предмет міжнародного екологічного права та його характерні особливості. Класифікація міжнародних відносин у сфері охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.
4. Міжнародне екологічне право як самостійна галузь сучасного міжнародного права, юридичної науки та навчальна дисципліна. Місце міжнародного екологічного права у структурі сучасного міжнародного права та його взаємозв'язок з іншими галузями міжнародного права. Співвідношення норм міжнародного екологічного права з нормами національного (внутрішньодержавного) права держав.
5. Поняття об'єктів міжнародного екологічного права та їх класифікація: диференційовані, комплексні та інтегровані об'єкти міжнародного екологічного права. Сутність та значення концепції «спільної спадщини людства» у міжнародному екологічному праві.

Завдання для самостійної роботи (7 год.):

1. Дослідити проблемні питання формування понятійно-категоріального та термінологічного апарату міжнародного екологічного права.
2. Розглянути основні функції та методи міжнародного екологічного права та їх значення для регулювання міжнародних відносин у сфері охорони довкілля.

3. Основні види негативного антропогенного впливу на довкілля у глобальному масштабі та їх наслідки для екологічної безпеки планети.
4. Проаналізувати основні глобальні екологічні проблеми сучасності та визначити їх вплив на формування міжнародного екологічного права.
5. Охарактеризувати основні історичні етапи розвитку міжнародного екологічного права (доктринальний, інституційний, сучасний етап).
6. Підготувати коротке повідомлення про роль міжнародних конференцій у формуванні міжнародного екологічного права.
7. Проаналізувати різні наукові підходи до визначення поняття міжнародного екологічного права у працях українських та зарубіжних науковців.
8. Визначити основні функції міжнародного екологічного права та пояснити їх значення для регулювання міжнародних відносин.
9. Підготувати порівняльну таблицю функцій міжнародного екологічного права.
10. Проаналізувати проблеми формування термінологічного апарату міжнародного екологічного права.
11. Проаналізувати співвідношення норм міжнародного екологічного права та норм національного законодавства держав.
12. Охарактеризувати місце міжнародного екологічного права у системі сучасного міжнародного права.
13. Розкрити взаємозв'язок міжнародного екологічного права з міжнародним правом прав людини, міжнародним економічним правом та міжнародним морським правом.
14. Визначити особливості предмета правового регулювання міжнародного екологічного права.
15. Проаналізувати класифікацію міжнародних екологічних правовідносин за змістом і за об'єктами регулювання.
16. Охарактеризувати основні види антропогенного впливу на довкілля у глобальному масштабі.
17. Підготувати схему класифікації об'єктів міжнародного екологічного права.
18. Розкрийте сутність та значення концепції «спільної спадщини людства» у міжнародному екологічному праві.

Контрольні запитання до теми:

1. Які передумови зумовили виникнення міжнародного екологічного права?
2. Які глобальні екологічні проблеми сприяли формуванню міжнародного екологічного права?
3. Які основні етапи розвитку міжнародного екологічного права можна виділити?
4. Які наукові підходи існують до визначення поняття міжнародного екологічного права?
5. У чому полягає специфіка понятійно-категоріального апарату міжнародного екологічного права?
6. Які функції виконує міжнародне екологічне право у системі міжнародного права?
7. Які методи правового регулювання використовуються у міжнародному екологічному праві?
8. У чому полягає співвідношення міжнародного екологічного права та національного законодавства?
9. Яке місце займає міжнародне екологічне право у системі сучасного міжнародного права?
10. Який взаємозв'язок існує між міжнародним екологічним правом та міжнародним правом прав людини?
11. Що становить предмет правового регулювання міжнародного екологічного права?
12. Які види міжнародних відносин регулюються нормами міжнародного екологічного права?

13. Які основні види антропогенного впливу на довкілля існують у глобальному масштабі?
14. Які об'єкти міжнародного екологічного права виділяють у сучасній міжнародно-правовій доктрині?
15. Які об'єкти належать до спадщини людства?

Рекомендована література до теми:

1. Гетьман А., Статівка О. Правниче забезпечення агровольтаїчної діяльності в Україні у контексті міжнародних кліматичних зобов'язань. *Право України*. 2025. № 8. С. 73–83
2. Єрмоленко В. М. Системна криза сучасного міжнародного екологічного права: правові наслідки для прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 596–602. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.107>
3. Камінська Н.В. Парадигма глобальної екологічної політики у міжнародно-правовому дискурсі. In: *Міжнародний захист права людини на здоров'я та безпечне довкілля: монографія* / авт. кол.; за заг. ред. М.О. Медведєвої. Київ: Видавничий дім «Вініченко», 2023. С. 9–27
4. Louka E. *International Environmental Law: Fairness, Effectiveness and World Order*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 536 p.
5. Nevara L.M., Вовченко О.В. Міжнародно-правові механізми захисту прав «екологічних біженців». In: *Міжнародний захист права людини на здоров'я та безпечне довкілля: монографія* / авт. кол.; за заг. ред. М.О. Медведєвої. Київ: Видавничий дім «Вініченко», 2023. С. 159–195
6. Shelton D., Kiss A. *Judicial Handbook on Environmental Law*. Nairobi: United Nations Environment Programme, 2005. 131 p.
7. Fitzmaurice M.A. *International Protection of the Environment*. The Hague-Boston-London: Martinus Nijhoff Publishers, 2002. 488 p.
8. Vlasenko Yuliia. International Environmental Policy and Its Impact on Environmental Policy of Ukraine. *Ochrona prawna zasobów naturalnych* / Redakcja naukowa: Jerzy Steimasiak, Emil Kruk, Grzegorz Lubenczuk. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2018. P. 33–44.

Тема 2. Принципи та джерела міжнародного екологічного права (11 год).

Лекція 2. Принципи та джерела міжнародного екологічного права (2 год)

1. Поняття принципів міжнародного екологічного права, їх значення та роль у формуванні системи міжнародних еколого-правових норм. Класифікація принципів міжнародного екологічного права та їх основні види.
2. Поняття джерел міжнародного екологічного права, їх сутність та роль у регулюванні міжнародних екологічних відносин. Основні види джерел міжнародного екологічного права та їх характеристика.
3. Міжнародний звичай як джерело міжнародного екологічного права: поняття, роль та значення у формуванні нових екологічних норм і принципів.
4. Поняття актів «м'якого права», їх особливості, форми прояву та значення для становлення сучасного міжнародного екологічного права.
5. Міжнародний договір як основне джерело міжнародного екологічного права та інструмент регулювання міжнародних екологічних відносин. Класифікація міжнародних екологічних договорів за предметом правового регулювання та об'єктами охорони.
6. Основні міжнародні еколого-правові договори, учасницею яких є Україна, та їх значення для формування і реалізації національної екологічної політики.

Семінарське заняття №2 (2 год.)

1. Поняття принципів міжнародного екологічного права, їх значення та роль у формуванні системи міжнародних еколого-правових норм. Класифікація принципів міжнародного екологічного права та їх основні види.
2. Поняття джерел міжнародного екологічного права, їх сутність та роль у регулюванні міжнародних екологічних відносин. Основні види джерел міжнародного екологічного права та їх характеристика.
3. Міжнародний звичай як джерело міжнародного екологічного права: поняття, роль та значення у формуванні нових екологічних норм і принципів.
4. Поняття актів «м'якого права», їх особливості, форми прояву та значення для становлення сучасного міжнародного екологічного права.
5. Міжнародний договір як основне джерело міжнародного екологічного права та інструмент регулювання міжнародних екологічних відносин. Класифікація міжнародних екологічних договорів за предметом правового регулювання та об'єктами охорони.
6. Основні міжнародні еколого-правові договори, учасницею яких є Україна, та їх значення для формування і реалізації національної екологічної політики.

Завдання для самостійної роботи (7 год.):

1. Проаналізувати зміст основних принципів міжнародного екологічного права.
2. Підготувати коротке повідомлення про принцип сталого розвитку та його значення у міжнародному праві.
3. Проаналізувати принцип запобігання шкоді довкіллю та принцип обережності.
4. Розглянути принципи міжнародного екологічного права, закріплені у міжнародних деклараціях: Стокгольмській декларації з проблем оточуючого людину середовища 1972 р., Ріо-де-Жанейрській декларації з навколишнього середовища і розвитку 1992 р. та Йоханнесбурзькій декларації зі сталого розвитку 2002 р.
5. Розглянути міжнародні принципи використання природних ресурсів (відновлюваних і невідновлюваних), закріплені у Всесвітній хартії природи 1982 р. та Хартії океанів.
6. Визначити значення принципів міжнародного екологічного права для формування сучасної системи міжнародно-правової охорони довкілля.
7. Порівняти принципи Стокгольмської та Ріо-де-Жанейрської декларацій.
8. Підготувати схему класифікації принципів міжнародного екологічного права.
9. Дослідити роль Всесвітньої хартії природи 1982 р. у формуванні сучасних принципів охорони довкілля.
10. Проаналізувати систему джерел міжнародного екологічного права.
11. Визначити роль міжнародного звичаю у формуванні міжнародних екологічних норм.
12. Дослідити особливості актів «м'якого права» у міжнародному екологічному праві.
13. Підготувати повідомлення про міжнародні екологічні конвенції, учасницею яких є Україна.
14. Проаналізувати значення міжнародних договорів для формування національного екологічного законодавства України.

Контрольні запитання до теми:

1. Що розуміють під принципами міжнародного екологічного права?
2. Яке значення принципів у системі міжнародного екологічного права?
3. Які загальні принципи міжнародного права застосовуються у сфері охорони довкілля?
4. Які спеціальні принципи міжнародного екологічного права ви знаєте?
5. Які принципи були закріплені у Стокгольмській декларації 1972 року?
6. Яку роль відіграє Ріо-де-Жанейрська декларація 1992 року у розвитку міжнародного екологічного права?

7. Які основні принципи використання природних ресурсів закріплені у Всесвітній хартії природи?
8. Що розуміють під джерелами міжнародного екологічного права?
9. Які основні види джерел міжнародного екологічного права існують?
10. Яку роль відіграє міжнародний звичай у розвитку міжнародного екологічного права?
11. Що таке акти «м'якого права» у міжнародному праві?
12. Яке значення мають міжнародні договори для регулювання міжнародних екологічних відносин?
13. За якими критеріями класифікуються міжнародні екологічні договори?
14. Які основні міжнародні екологічні договори ратифікувала Україна?

Рекомендована література до теми:

- Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З. *Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля*. Львів, 2009. 203 с.
- Задорожній О. В., Медведєва М. О. *Міжнародне право навколишнього середовища: підручник для ВНЗ*. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін. міжнар. відносин. К.: Видавничий дім «Промінь», 2010. 510 с.
- Кобецька Н. Р. Система принципів права охорони довкілля в українській та польській правових доктринах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Т. 2, № 76. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.1>
- Кравченко С. М., Андрусевич А. О., Бонайн Дж. *Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища: підручник* / Під заг. ред. проф. С. М. Кравченко. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 336 с.
- Матюшина О. В. Українська актуалізація справедливості у глобальній кліматичній політиці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 4, № 87. С. 278–284. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.43>
- Медведєва М. О. Принципи екологічної етики в міжнародній договірній та судовій практиці. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015
- Суєтнов Є. П. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища, Стокгольмська декларація (1972). *Велика українська юридична енциклопедія*. Харків, 2018. Т. 14: Екологічне право. С. 188–189
- Терлецький Д. С. *Конституційно-правове регулювання дії міжнародних договорів в Україні*. Одеса, 2007
- Шевкунова Є. О. *Джерела міжнародного екологічного права: становлення та розвиток* : автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». К., 2014. 18 с.
- Шемшученко Ю. С. *Міжнародні аспекти охорони природи*. К.: Вища школа, 1985. 56 с.
- Шпарик Н. Я. *Міжнародно-правові акти як джерела екологічного права України* : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.06 / Шпарик Н. Я.; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2017
- Щокін Ю. В. *Міжнародно-правовий звичай: сучасні проблеми, теорія і практика*. Харків, 2016
- Sands Ph. *Principles of international environmental law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 2nd ed. 1248 p.
- Vlasenko Yuliia. International standards and priorities of environmental security and the mechanism of ensuring the environmental sector of sustainable development. *Model of socio-environmental security doctrine: environmental and legal concept* : монографія / Н.І. Baliuk, Yu.L. Vlasenko, M.I. Inshyn, T.H. Kovalchuk та ін. Київ: Publishing house Ludmila, 2021. Р. 47–84

Тема 3. Суб'єкти міжнародного екологічного права. Інституційний механізм міжнародного екологічного права. Міжнародні організації як суб'єкти міжнародного екологічного права (11 год).

Лекція 3. Суб'єкти міжнародного екологічного права. Інституційний механізм міжнародного екологічного права (2 год.)

1. Поняття, правова та класифікація суб'єктів міжнародного екологічного права, їх основні ознаки та особливості правосуб'єктності у формуванні і реалізації міжнародних екологічних норм.
2. Держави як основний суб'єкт міжнародного екологічного права та їх участь у міжнародному екологічному співробітництві.
3. Міжнародні організації як суб'єкти міжнародного екологічного права, їх види та їх участь у міжнародних екологічних правовідносинах. Роль і повноваження органів ООН у формуванні міжнародної екологічної політики та координації співробітництва держав у сфері охорони довкілля. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП): мета створення, основні завдання та напрями діяльності.
4. Міжнародні неурядові організації: особливості правового статусу та принципи діяльності. Вплив міжнародних неурядових організацій на формування норм міжнародного екологічного права та вирішення глобальних екологічних проблем.

Семінарське заняття (2 год.):

1. Поняття, правова та класифікація суб'єктів міжнародного екологічного права, їх основні ознаки та особливості правосуб'єктності у формуванні і реалізації міжнародних екологічних норм.
2. Держави як основний суб'єкт міжнародного екологічного права та їх участь у міжнародному екологічному співробітництві.
3. Міжнародні організації як суб'єкти міжнародного екологічного права, їх види та їх участь у міжнародних екологічних правовідносинах. Роль і повноваження органів ООН у формуванні міжнародної екологічної політики та координації співробітництва держав у сфері охорони довкілля. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП): мета створення, основні завдання та напрями діяльності.
4. Міжнародні неурядові організації: особливості правового статусу та принципи діяльності. Вплив міжнародних неурядових організацій на формування норм міжнародного екологічного права та вирішення глобальних екологічних проблем.

Завдання для самостійної роботи (7 год.):

1. Проаналізувати поняття та ознаки суб'єктів міжнародного екологічного права.
2. Дослідити роль держав як основних суб'єктів міжнародного екологічного права.
3. Проаналізувати систему органів Організації Об'єднаних Націй та їх діяльність у вирішенні глобальних екологічних проблем.
4. Проаналізувати роль і повноваження органів ООН у формуванні міжнародної екологічної політики та координації співробітництва держав у сфері охорони довкілля.
5. Дослідити Програму ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП): мета створення, основні завдання та напрями діяльності. Підготувати повідомлення про діяльність Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП).
6. Дослідити значення ЮНЕП у формуванні міжнародних екологічних програм та розвитку міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля.
7. Проаналізувати участь спеціалізованих установ системи ООН у вирішенні екологічних проблем та забезпеченні раціонального використання природних ресурсів.

8. Проаналізувати структуру інституційного механізму міжнародного екологічного права.
9. Дослідити роль органів ООН у формуванні міжнародної екологічної політики.
10. Проаналізувати діяльність однієї зі спеціалізованих установ ООН у сфері екології.
11. Підготувати приклади регіонального співробітництва держав у сфері охорони довкілля.
12. Дослідити роль міжнародних фінансових та економічних організацій у реалізації природоохоронних програм.
13. Дослідити значення регіонального співробітництва держав у сфері охорони навколишнього середовища та його основні форми.
14. Дослідити роль міжнародних економічних організацій у підтримці екологічних програм, фінансуванні природоохоронних проєктів та забезпеченні сталого розвитку.
15. Визначити роль міжнародних організацій у формуванні сучасної системи міжнародного екологічного права.
16. Підготувати повідомлення про діяльність однієї з міжнародних екологічних неурядових організацій.
17. Проаналізувати вплив міжнародних неурядових організацій на формування міжнародних екологічних стандартів.

Контрольні запитання до теми:

1. Що розуміють під суб'єктами міжнародного екологічного права?
2. Які ознаки характеризують суб'єктів міжнародного екологічного права?
3. Які види суб'єктів міжнародного екологічного права існують?
4. Яку роль відіграють держави у міжнародному екологічному праві?
5. Яке значення мають міжнародні організації у вирішенні глобальних екологічних проблем?
6. Які особливості правового статусу міжнародних неурядових організацій?
7. Який вплив мають міжнародні неурядові організації на розвиток міжнародного екологічного права?
8. Які органи ООН беруть участь у вирішенні глобальних екологічних проблем?
9. Яку роль відіграє ООН у формуванні міжнародної екологічної політики?
10. Коли була створена Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) та які її основні завдання?
11. Які напрями діяльності ЮНЕП у сфері охорони довкілля?
12. Які спеціалізовані установи ООН беруть участь у вирішенні екологічних проблем?
13. Які форми регіонального співробітництва держав у сфері охорони довкілля існують?
14. Яку роль відіграють міжнародні економічні організації у забезпеченні сталого розвитку?

Рекомендована література до теми:

- Birnie P., Boyle A. *International law and Environment*. Oxford: Oxford University Press, 2002. 2nd ed. 798 p.
- Kiss A., Shelton D. *International environmental law*. Nairobi: UNEP, 2004. 446 p.
- Андрусевич А. Охорона довкілля у практиці Комітету ООН з прав людини. *Вісник екологічної адвокатури*. 2001. №14. С. 29–31
- Братко І. В., Нашинець-Наумова А. Ю. Система управління охороною навколишнього середовища в контексті міжнародного екологічного права. *Екологічне право*. 2024. № 3–4. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.6>
- Буткевич В.Г. Міжнародне право навколишнього середовища. *Міжнародне право: Основні галузі: Підручник* / За ред. В.Г. Буткевича. К.: Либідь, 2004. С. 502–538
- Задорожній О.В., Медведєва М.О. *Міжнародне право навколишнього середовища: підручник для ВНЗ*. Київ. нац. ун. ім. Тараса Шевченка, Ін. міжнар. відносин. К.:

Видавничий дім «Промені», 2010. 510 с. URL: miel.d.narod.ru > ZadorozhnyiAV_MedvedevaMA9_book

- Кравченко С.М., Андрусевич А.О., Бонайн Дж. *Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища. Підручник* / Під заг. ред. проф. С.М. Кравченко. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 336 с.

Тема 4. Міжнародно-правовий механізм захисту екологічних прав людини (11 год).

Лекція 4. Екологічні права людини у міжнародному праві. Міжнародні механізми захисту екологічних прав людини (2 год.)

1. Історичні передумови формування концепції екологічних прав людини та її розвиток у міжнародних правових актах і деклараціях. Взаємозв'язок основоположних і невід'ємних прав людини зі станом навколишнього середовища та вплив екологічних факторів на реалізацію прав і свобод людини.
2. Право людини на безпечне та сприятливе навколишнє природне середовище як фундаментальне право та як принцип сучасного міжнародного екологічного права.
3. Поняття та класифікація екологічних прав людини у системі прав і свобод людини. Міжнародно-правове закріплення екологічних прав людини у міжнародних деклараціях та конвенціях.
4. Процесуальні екологічні права як механізм реалізації та захисту екологічних інтересів громадян. Право на доступ до екологічної інформації: зміст, міжнародно-правові гарантії та значення. Право громадськості на участь у прийнятті екологічно значущих рішень. Право на доступ до правосуддя у справах, пов'язаних із захистом довкілля.
5. Роль і значення Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція 1998 р.).
6. Міжнародно-правові механізми захисту екологічних прав людини на універсальному рівні (у межах системи ООН).

Семінарське заняття № 4 (2 год.)

1. Історичні передумови формування концепції екологічних прав людини та її розвиток у міжнародних правових актах і деклараціях. Взаємозв'язок основоположних і невід'ємних прав людини зі станом навколишнього середовища та вплив екологічних факторів на реалізацію прав і свобод людини.
2. Право людини на безпечне та сприятливе навколишнє природне середовище як фундаментальне право та як принцип сучасного міжнародного екологічного права.
3. Поняття та класифікація екологічних прав людини у системі прав і свобод людини. Міжнародно-правове закріплення екологічних прав людини у міжнародних деклараціях та конвенціях.
4. Процесуальні екологічні права як механізм реалізації та захисту екологічних інтересів громадян. Право на доступ до екологічної інформації: зміст, міжнародно-правові гарантії та значення. Право громадськості на участь у прийнятті екологічно значущих рішень. Право на доступ до правосуддя у справах, пов'язаних із захистом довкілля.
5. Роль і значення Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція 1998 р.).
6. Міжнародно-правові механізми захисту екологічних прав людини на універсальному рівні (у межах системи ООН).

Завдання для самостійної роботи (7 год.)

1. Проаналізувати еволюцію становлення, міжнародного визнання та нормативного закріплення екологічних прав людини у міжнародному праві.
2. Проаналізувати історію формування концепції екологічних прав людини у міжнародному праві.
3. Підготувати повідомлення про право людини на безпечне довкілля як міжнародно-правову категорію.
4. Проаналізувати взаємозв'язок екологічних прав людини та права на життя і здоров'я.
5. Підготувати таблицю класифікації екологічних прав людини.
6. Проаналізувати роль міжнародних декларацій у формуванні системи екологічних прав людини.
7. Дослідити сучасні тенденції міжнародного визнання екологічних прав людини.
8. Проаналізувати зміст Орхуської конвенції 1998 року та її значення для розвитку екологічних прав людини.
9. Підготувати коротке повідомлення про право доступу до екологічної інформації.
10. Проаналізувати механізми участі громадськості у прийнятті екологічних рішень.
11. Дослідити практику міжнародних судових органів щодо захисту екологічних прав людини.
12. Підготувати приклади справ щодо порушення екологічних прав людини у міжнародній судовій практиці.
13. Проаналізувати роль міжнародних організацій у гарантуванні екологічних прав людини.
14. Ознайомитися з мінімум двома справами, які розглядалися в Європейському суді з прав людини (ЄСПЛ) з захисту екологічних прав

Контрольні запитання до теми:

1. Які історичні передумови формування концепції екологічних прав людини?
2. Яке місце займають екологічні права у системі прав і свобод людини?
3. У чому полягає взаємозв'язок прав людини зі станом довкілля?
4. Що означає право людини на безпечне та сприятливе навколишнє середовище?
5. Які групи екологічних прав людини виділяють у міжнародному праві?
6. Які міжнародні акти закріплюють екологічні права людини?
7. Яке значення екологічних прав людини для забезпечення сталого розвитку?
8. Регіональні механізми захисту екологічних прав людини та роль міжнародних судових органів у забезпеченні їх реалізації.
9. Яке значення має Орхуська конвенція у системі захисту екологічних прав людини?
10. Що включають процесуальні екологічні права?
11. Яке значення має право доступу до екологічної інформації?
12. У чому полягає право громадськості на участь у прийнятті екологічних рішень?
13. Які міжнародні механізми забезпечують доступ до правосуддя у екологічних справах?
14. Які універсальні механізми захисту екологічних прав людини існують у межах ООН?
15. Яку роль відіграють регіональні механізми у захисті екологічних прав людини?

Рекомендована література до теми:

1. Алексеева Є. Чи можуть громадські організації скаржитися до Європейського суду з прав людини і з яких приводів. *Електронний ресурс*. URL: <https://epl.org.ua/law-posts/chy-mozhut-hromadski-orhanizatsii-skarzhytysia-do-yevropeiskoho-sudu-z-prav-liudyny-i-z-iakykh-pryvodiv/> (дата звернення: 2026)

2. Воеводін І. С. Міжнародно-правовий механізм захисту екологічних прав корінних народів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 89–102. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.89>
3. Черниш І., Скок А., Шомпол О. та ін. *Звіт щодо доступу до екологічної інформації в Україні: відповідність вимогам ЄС та вплив війни*. Київ, 2024. 142 с.
4. Закаль О. О. Міжнародно-правові механізми формування політики боротьби зі зміною клімату та місце в них захисту прав людини. *Екологічне право*. 2021. № 1–4. С. 33–38. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001514745> (дата звернення: 2026)
5. Зигрій О., Кійко К., Мацук С. Інтерпретації та захист екологічних прав людини: міжнародні стандарти та українські реалії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 1. С. 55–62. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2022.01.055>
6. Ladychenko V., Mykytiuk A. Environmental rights protection in the European Court of Human Rights. *Law. Human. Environment*. 2023. Vol. 14, № 4. P. 24–36. DOI: <https://doi.org/10.31548/law/4.2023.24>
7. М. О. Медведєва (ред.). *Міжнародний захист права людини на здоров'я та безпечне довкілля: монографія*. Київ: Видавничий дім «Вініченко», 2023. 260 с.
8. *Справа «Грімковська проти України»*. Повний текст рішення українською мовою. Електронний ресурс. URL: <http://epl.org.ua/law-posts/sprava-hrimkovska-proty-ukrainy-povnyi-tekst-rishennia-ukrainskoju-movoju/> (дата звернення: 2026)
9. *Справа «Грімковська проти України»*. Стислий виклад остаточного рішення. Електронний ресурс. URL: <http://epl.org.ua/law-posts/sprava-hrimkovska-proty-ukrainy-styslyi-vyklad-ostatochnoho-rishennia/> (дата звернення: 2026)
10. *Справа «Дубецька та інші проти України»*. Повний текст рішення українською мовою. Електронний ресурс. URL: <http://epl.org.ua/law-posts/sprava-dubetska-ta-inshi-proty-ukrayiny-povnyi-tekst-rishennia-ukrainskoju-movoju/> (дата звернення: 2026)
11. *Справа «Дубецька та інші проти України»*. Стислий виклад остаточного рішення. Електронний ресурс. URL: <http://epl.org.ua/law-posts/sprava-dubetska-ta-inshi-proty-ukrayiny-styslyi-vyklad-ostatochnoho-rishennia/> (дата звернення: 2026)
12. *Результати рішення Європейського суду з прав людини у справі «Дубецька та інші проти України»*. Електронний ресурс. URL: <http://epl.org.ua/law-posts/rezultaty-rishennia-yevropeiskoho-sudu-z-prav-liudyny-u-spravi-dubetska-ta-inshi-proty-ukrainy/> (дата звернення: 2026)
13. *Комюніке секретаря Європейського суду з прав людини стосовно рішення у справі «Дубецька та інші проти України»*. Електронний ресурс. URL: <http://epl.org.ua/law-posts/komiunike-sekretaria-yevropeiskoho-sudu-z-prav-liudyny-stosovno-rishennia-u-spravi-dubetska-ta-inshi-proty-ukrainy/> (дата звернення: 2026)
14. *Спір Аргентини і Уругваю з практики Міжнародного суду ООН та його роль у міжнародному праві*. Електронний ресурс. URL: <http://epl.org.ua/law-posts/spir-arhentyiny-i-uruhvaia-z-praktyky-mizhnarodnoho-sudu-onn-ta-ioho-rol-u-mizhnarodnomu-pravi/> (дата звернення: 2026)
15. Volkova Y. Ensuring the human rights to a healthy environment: normative regulation and practice of the ECtHR. *Public Administration Yearbook*. 2023. № 9. С. 375–394. DOI: <https://doi.org/10.4467/24497800RAP.23.020.18316>
16. Шульга Є.В. Окремі аспекти ефективності міжнародно-правового захисту прав людини на сприятливе навколишнє середовище. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2015. Вип. 213. Ч. 1. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pravo/article/viewFile/5107/5021>

Тема 5. Міжнародно-правова відповідальність за екологічні правопорушення. Правові форми компенсації екологічної шкоди за міжнародним екологічним законодавством. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих довкіллю України

внаслідок збройної агресії росії. Криміналізація міжнародного екологічного права (11 год).

Лекція 5. Міжнародно-правова відповідальність за екологічні правопорушення. Поняття та особливості міжнародної цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну довкіллю. Питання криміналізації міжнародного екологічного права (2 год.)

1. Поняття, сутність та правова природа міжнародно-правової відповідальності у сфері охорони навколишнього середовища.
2. Поняття міжнародного екологічного правопорушення, його юридичні ознаки та особливості у порівнянні з іншими видами міжнародних правопорушень. Елементи складу міжнародного екологічного правопорушення: об'єкт, суб'єкти, об'єктивна та суб'єктивна сторони правопорушення.
3. Види міжнародно-правової відповідальності за порушення норм міжнародного екологічного права та їх класифікація. Механізм реалізації міжнародно-правової відповідальності у сфері екології та роль міжнародних судових і квазісудових органів у вирішенні екологічних спорів
4. Поняття міжнародної цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну довкіллю, та її особливості у міжнародному праві. Підстави та умови настання міжнародної цивільної відповідальності за транскордонну екологічну шкоду.
5. Криміналізація міжнародного екологічного права: концепція екоциду, міжнародні екологічні злочини та роль міжнародних судових інституцій у притягненні до відповідальності за злочини проти довкілля.

Семінарське заняття №5 (2 год.)

1. Поняття, сутність та правова природа міжнародно-правової відповідальності у сфері охорони навколишнього середовища.
2. Поняття міжнародного екологічного правопорушення, його юридичні ознаки та особливості у порівнянні з іншими видами міжнародних правопорушень. Елементи складу міжнародного екологічного правопорушення: об'єкт, суб'єкти, об'єктивна та суб'єктивна сторони правопорушення.
3. Види міжнародно-правової відповідальності за порушення норм міжнародного екологічного права та їх класифікація. Механізм реалізації міжнародно-правової відповідальності у сфері екології та роль міжнародних судових і квазісудових органів у вирішенні екологічних спорів
4. Поняття міжнародної цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну довкіллю, та її особливості у міжнародному праві. Підстави та умови настання міжнародної цивільної відповідальності за транскордонну екологічну шкоду.
5. Криміналізація міжнародного екологічного права: концепція екоциду, міжнародні екологічні злочини та роль міжнародних судових інституцій у притягненні до відповідальності за злочини проти довкілля.

Завдання для самостійної роботи (7 год.)

1. Проаналізувати поняття міжнародно-правової відповідальності у сфері охорони довкілля. Визначити Місце інституту міжнародно-правової відповідальності у системі міжнародного екологічного права та його значення для забезпечення виконання міжнародних екологічних зобов'язань держав.
2. Підготувати схему елементів складу міжнародного екологічного правопорушення та якомусь конкретному кейсі.

3. Проаналізувати принципи міжнародно-правової відповідальності у сфері охорони довкілля, зокрема принцип запобігання транскордонній шкоді та принцип суворої відповідальності.
4. Проаналізувати принцип транскордонної відповідальності держав за екологічну шкоду та підстави та умови настання міжнародної цивільної відповідальності за транскордонну екологічну шкоду.
5. Форми відшкодування екологічної шкоди у міжнародному праві: реституція, компенсація, сатисфакція та інші способи відновлення довкілля.
6. Міжнародно-правові механізми визначення та оцінки шкоди, заподіяної природним ресурсам і навколишньому середовищу.
7. Порядок фіксації, оцінки та документування шкоди довкіллю України, заподіяної внаслідок збройної агресії Російської Федерації.
8. Національні та міжнародні механізми відшкодування екологічних збитків, завданих довкіллю України під час воєнних дій.
9. Дослідити практику міжнародних судових органів щодо екологічних спорів між державами.
10. Підготувати коротке повідомлення про принцип суворої відповідальності у міжнародному екологічному праві.
11. Проаналізувати приклади міжнародної відповідальності держав за забруднення довкілля.
12. Проаналізувати основні форми компенсації екологічної шкоди у міжнародному праві.
13. Дослідити міжнародні механізми оцінки шкоди довкіллю.
14. Підготувати повідомлення про порядок фіксації екологічних збитків, завданих Україні під час війни.
15. Проаналізувати міжнародні ініціативи щодо визнання екоциду міжнародним злочином.
16. Дослідити роль міжнародних судових інституцій у притягненні до відповідальності за злочини проти довкілля.
17. Проаналізувати перспективи розвитку міжнародної кримінальної відповідальності за екологічні злочини.

Контрольні запитання до теми:

1. Що розуміють під міжнародно-правовою відповідальністю у сфері охорони довкілля?
2. Яке місце займає інститут відповідальності у системі міжнародного екологічного права?
3. Які ознаки міжнародного екологічного правопорушення?
4. Які елементи складають структуру міжнародного екологічного правопорушення?
5. Які види міжнародно-правової відповідальності застосовуються у сфері охорони довкілля?
6. Яке значення має принцип суворої відповідальності у міжнародному екологічному праві?
7. Які міжнародні судові органи розглядають екологічні спори?
8. Що розуміють під міжнародною цивільно-правовою відповідальністю за екологічну шкоду?
9. Які підстави виникнення міжнародної відповідальності за транскордонну шкоду довкіллю?
10. Які форми компенсації екологічної шкоди існують у міжнародному праві?
11. Які механізми використовуються для оцінки екологічної шкоди?
12. Які міжнародні механізми компенсації шкоди довкіллю України існують у зв'язку зі збройною агресією РФ?
13. Що означає криміналізація міжнародного екологічного права?
14. У чому полягає концепція екоциду як міжнародного злочину?

Рекомендована література до теми:

1. Vlasenko Yuliia. International and national legal regulation of ecocide: retrospective analysis and current state. *Visegrad Journal on Human Rights*. Issue 5. 2024. P. 143–157.
2. Дмитрієв Ю. Є. Міжнародно-правовий захист навколишнього середовища від злочинних посягань під час збройних конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 81 (3). С. 8–18.
3. Дешко Л. М. Доктрина responsibility to protect: зобов'язання захищати населення від злочинів проти людяності в сфері охорони здоров'я та охорони довкілля. *Міжнародний захист права людини на здоров'я та безпечне довкілля: монографія*. Київ: Видавничий дім «Вінніченко», 2023. С. 28–54.
4. Єрмоленко В. М., Браніцький О. М. Сучасні міжнародно-правові проблеми притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за екологічні воєнні злочини. *Екологічне право*. 2024. № 3–4. С. 33–36.
5. Костицький В. В. Протидія екоциду як складова міжнародно-правового екологічного імперативу та ухвалення екологічної Конституції Землі. *Екологічне право*. 2022. № 1–2. С. 34–39. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2022.1-2-4.6>
6. Kalian O., Kupchenia L., Syomych M. Some issues of legal liability for violations of environmental protection legislation. *ScienceRise: Juridical Science*. 2023. № 3 (25). С. 41–46. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2023.285695>
7. Лубко І. М., Білокінь Я. М. Проблеми ефективності міжнародних та національних правових механізмів відповідальності за шкоду, нанесену довкіллю під час збройних конфліктів. *Екологічне право*. 2024. № 3–4. С. 48–52.
8. Малишева Н. Р. Національні та міжнародні правові механізми протидії екологічним злочинам РФ в Україні. *Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. онлайн/офлайн конф.* Київ: ФОП Ямчинський О. В., 2022. С. 37–40. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u348/zbirka_1.pdf (дата звернення: 2026)
9. Медведєва М. О., Короткий Т. Р. Міжнародно-правовий захист довкілля у зв'язку зі збройним конфліктом. *Міжнародний захист права людини на здоров'я та безпечне довкілля: монографія*. Київ: Видавничий дім «Вінніченко», 2023. С. 86–140.
10. Отенко П. В. Міжнародно-правовий аспект виконання судових рішень про відшкодування збитків, завданих внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України. *Право і суспільство*. 2023. № 5. С. 249–255. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.5.37>
11. Shevchuk V., Zatenatskyi D., Matulienė S. Collecting evidence and investigating ecocide in Ukraine: problems, innovations, prospects. *Theory and Practice of Jurisprudence*. 2026. № 2 (26). С. 139–160. DOI: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2024.26.319819>
12. Шомпол О. Шкода довкіллю України в результаті війни, яку Росія веде в Україні: правові проблеми відшкодування. *Український часопис міжнародного права*. 2023. Спецвипуск. С. 205–213. DOI: 10.36952/ujil.2023.30.18
13. Шомпол О. А. Правова охорона довкілля в умовах збройного конфлікту. *Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: зб. наук. пр.* 2024. Вип. 13. С. 389–394.
14. Шульга Є. В. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища від впливу військових конфліктів: проблеми ефективності. *Інтернаука. Серія: Юридичні науки*. 2017. № 1. С. 63–69.
15. Zyhrii O., Rusniak V. Legal mechanisms for environmental protection during armed conflict: challenges of the 21st century. *Actual Problems of Law (Aktual'ni Problemi Pravoznavstva)*. 2025. № 2. С. 89–95. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2025.02.089>

Тема 6. Участь України у міжнародному співробітництві в сфері охорони навколишнього середовища та забезпечення міжнародної екологічної безпеки. Імплементация міжнародних еколого-правових норм в систему екологічного законодавства України (12 год).

Лекція 6. Участь України у міжнародному співробітництві в сфері охорони навколишнього середовища та забезпечення міжнародної екологічної безпеки. Імплементация міжнародних еколого-правових норм в систему екологічного законодавства України (1 год.)

1. Види правових форм участі держав у міжнародному співробітництві у галузі охорони довкілля. Участь України в діяльності міжнародних організацій та виконання зобов'язань за міжнародними екологічними конвенціями.
2. Участь України у регіональному співробітництві держав у сфері охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки. Двостороннє співробітництво України у сфері охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Реалізація зобов'язань України за міждержавними екологічними угодами, зокрема щодо транскордонних вод, охорони Карпат, моніторингу забруднення атмосферного повітря та спільного управління природними ресурсами прикордонних територій.
3. Науково-теоретичні підходи до реалізації міжнародних еколого-правових норм у національному праві. Класифікація міжнародних еколого-правових норм та їх роль у розвитку національного екологічного законодавства. Проблеми ефективності міжнародного екологічного права та їх вплив на реалізацію міжнародних екологічних зобов'язань держав.
4. Міжнародно-правові механізми реалізації міжнародних еколого-правових норм та їх основні форми.
5. Механізм імплементації та гармонізації міжнародних еколого-правових норм у систему екологічного законодавства України та основні напрями реалізації міжнародних екологічних зобов'язань України.

Семінарське заняття №6 (1год.)

1. Види правових форм участі держав у міжнародному співробітництві у галузі охорони довкілля. Участь України в діяльності міжнародних організацій та виконання зобов'язань за міжнародними екологічними конвенціями.
2. Участь України у регіональному співробітництві держав у сфері охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки. Двостороннє співробітництво України у сфері охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Реалізація зобов'язань України за міждержавними екологічними угодами, зокрема щодо транскордонних вод, охорони Карпат, моніторингу забруднення атмосферного повітря та спільного управління природними ресурсами прикордонних територій.
3. Науково-теоретичні підходи до реалізації міжнародних еколого-правових норм у національному праві. Класифікація міжнародних еколого-правових норм та їх роль у розвитку національного екологічного законодавства. Проблеми ефективності міжнародного екологічного права та їх вплив на реалізацію міжнародних екологічних зобов'язань держав.
4. Міжнародно-правові механізми реалізації міжнародних еколого-правових норм та їх основні форми.

5. Механізм імплементації та гармонізації міжнародних еколого-правових норм у систему екологічного законодавства України та основні напрями реалізації міжнародних екологічних зобов'язань України.

Завдання для самостійної роботи (10 год.):

1. Проаналізувати конституційні основи участі України у міжнародному екологічному співробітництві.
2. Підготувати повідомлення про основні міжнародні екологічні конвенції, учасницею яких є Україна.
3. Дослідити напрями багатостороннього співробітництва України у сфері охорони довкілля.
4. Проаналізувати приклади двосторонніх екологічних угод України з іншими державами.
5. Підготувати коротку характеристику регіонального співробітництва України у сфері охорони довкілля.
6. Проаналізувати роль міжнародних організацій у реалізації екологічної політики України.
7. Проаналізувати поняття імплементації міжнародних еколого-правових норм у національне законодавство.
8. Підготувати схему механізму реалізації міжнародних екологічних угод у національному праві України.
9. Проаналізувати проблеми ефективності міжнародного екологічного права.
10. Підготувати повідомлення про фрагментацію міжнародного екологічного права.
11. Дослідити роль міжнародних організацій у реалізації міжнародних екологічних угод.
12. Проаналізувати напрями гармонізації екологічного законодавства України з міжнародним правом.

Контрольні запитання до теми:

1. Які конституційні засади участі України у міжнародному співробітництві у сфері охорони довкілля?
2. Які правові форми участі держав у міжнародному екологічному співробітництві?
3. Яку роль відіграють міжнародні організації у розвитку екологічного співробітництва України?
4. У чому полягає багатостороннє міжнародне співробітництво України у сфері екології?
5. Які напрями регіонального екологічного співробітництва України?
6. Які приклади двостороннього співробітництва України у сфері охорони довкілля?
7. Яке значення мають міжнародні екологічні угоди для забезпечення екологічної безпеки України?
8. Що розуміють під імплементацією міжнародних еколого-правових норм?
9. Які основні механізми реалізації міжнародних екологічних норм у національному праві?
10. Які проблеми ефективності міжнародного екологічного права існують у сучасних умовах?
11. У чому полягає явище фрагментації міжнародного екологічного права?
12. Які форми реалізації міжнародних екологічних угод у національному праві?
13. Яку роль відіграє організаційно-правовий механізм у реалізації міжнародних екологічних норм?
14. Які основні напрями імплементації міжнародних екологічних угод у законодавство України?

Рекомендована література до теми:

Огляд довкіллевой складової щорічного звіту Європейської Комісії про розширення (Україна, 2025) [Електронний ресурс]. 6 листопада 2025. Режим доступу: <https://epl.org.ua/eco-analytics/oglyad-dovkilliyevoyi-skladovoyi-shhorichnogo-zvitu-yevropejskoyi-komisiyi-pro-rozshyrennya-ukrayina-2025/>

Пахомі С. К. Співпраця України з міжнародними організаціями у сфері екологічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 4, № 87. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.44>

Тимошик А. Д., Резворович К. Р. Роль міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем України внаслідок збройної агресії РФ. *Екологічне право*. 2023. № 1–2. С. 41–44. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2023.1-2.8>

Як налагодити ефективність імплементації міжнародних багатосторонніх угод у сфері довкілля в Україні: Аналітичний звіт. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/YAk-nalagodyty-efektyvnist-implementatsiyi-mizhnarodnyh-bagatostoronnih-ugod-u-sferi-dovkillya-v-Ukrayini.pdf>

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ II.

Особлива частина. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища, регулювання використання природних ресурсів, забезпечення міжнародної екологічної безпеки

Тема 7. Міжнародно-правове регулювання використання та охорони деяких природних ресурсів та об'єктів (14 год).

Лекція 7. Міжнародно-правове регулювання використання та охорони деяких природних ресурсів та об'єктів (2 год).

1. Загальні засади та принципи міжнародно-правового регулювання природних ресурсів.
2. Міжнародно-правовий режим морського простору. Роль Конвенції ООН з морського права (1982 р.) у визначенні режиму використання морського середовища. Міжнародно-правові механізми запобігання забрудненню морського та прісноводного середовища з різних джерел.
3. Міжнародно-правовий режим континентального шельфу, відкритого моря, територіального моря. Міжнародно-правове регулювання рибальства та використання морських живих ресурсів. Міжнародно-правові аспекти розвідки та видобування мінеральних ресурсів морського дна. Особливості правового режиму морських живих ресурсів Антарктики.
4. Міжнародно-правова охорона кліматичної системи. Роль Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату (1992), Кіотського протоколу до неї та Паризької угоди про зміну клімату (Париж, 2015). Міжнародно-правова охорона озонового шару.
5. Міжнародно-правова охорона природної спадщини
6. Міжнародно-правова охорона та захист біологічних ресурсів.

Семінарське заняття №7 (2 год).

1. Загальні засади та принципи міжнародно-правового регулювання природних ресурсів.
2. Міжнародно-правовий режим морського простору.
3. Використання ресурсів Світового океану та їх міжнародно-правове регулювання.
4. Міжнародно-правова охорона морського середовища від забруднення.
5. Міжнародно-правове регулювання використання транскордонних водотоків та міжнародних озер.

6. Міжнародно-правова охорона атмосферного повітря та озонового шару.
7. Міжнародно-правове регулювання кліматичних змін.
8. Міжнародно-правова охорона біологічного різноманіття.
9. Міжнародно-правова охорона природних об'єктів світової спадщини.

Завдання для самостійної роботи (10 год.)

1. Поясніть зміст принципу раціонального використання природних ресурсів у міжнародному праві.
2. Проаналізуйте структуру та основні положення Конвенції ООН з морського права 1982 року.
3. Складіть схему основних морських зон, визначених міжнародним морським правом.
4. Порівняйте правовий режим територіального моря, виключної економічної зони та відкритого моря.
5. Охарактеризуйте права та обов'язки прибережних держав щодо континентального шельфу.
6. Підготуйте короткий аналіз Женевської конвенції про континентальний шельф 1958 року.
7. Розгляньте міжнародно-правові методи делімітації морських просторів між державами.
8. Проаналізуйте основні джерела забруднення морського середовища та міжнародні заходи їх запобігання.
9. Розкрийте міжнародно-правові механізми співробітництва держав у разі аварій на морі.
10. Поясніть особливості міжнародно-правової відповідальності за шкоду, завдану морському середовищу.
11. Проаналізуйте міжнародно-правову систему боротьби зі зміною клімату.
12. Охарактеризуйте міжнародні правові механізми охорони озонового шару.
13. Розкрийте зміст Конвенції про біологічне різноманіття 1992 року та її значення для сталого розвитку.
14. Проаналізуйте міжнародно-правові вимоги щодо охорони водно-болотних угідь як середовища існування водоплавних птахів.
15. Підготуйте повідомлення про роль Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 року у збереженні природних об'єктів.

Контрольні запитання до теми:

1. Які основні принципи міжнародно-правового регулювання використання та охорони природних ресурсів?
2. У чому полягає значення Конвенції ООН з морського права 1982 року для міжнародно-правового режиму морського простору?
3. Які основні види морських просторів виділяє міжнародне морське право?
4. Який правовий режим територіального моря та які права має прибережна держава у цій зоні?
5. Які особливості міжнародно-правового режиму відкритого моря?
6. Який міжнародний договір визначає правовий режим морського простору?
7. У якому році була прийнята Конвенція ООН з морського права?
8. Який міжнародний договір регулює охорону біологічного різноманіття?
9. Що означає поняття «континентальний шельф» у міжнародному праві?
10. Який міжнародний договір спрямований на захист озонового шару?
11. Яка міжнародна угода регулює питання кліматичних змін?
12. Що таке виключна економічна зона?
13. Який міжнародний механізм регулює торгівлю видами, що перебувають під загрозою зникнення?
14. Який міжнародний договір регулює охорону природної спадщини?

15. Які джерела забруднення морського середовища визнаються міжнародним правом?
- 16.
17. Що таке континентальний шельф та які права держави щодо його розвідки та розробки?
18. Які міжнародно-правові засади делімітації континентального шельфу та виключної економічної зони?
19. Як здійснюється міжнародно-правове регулювання рибальства у Світовому океані?
20. Які існують міжнародно-правові механізми запобігання забрудненню морського середовища?
21. Які джерела забруднення морського середовища виділяє міжнародне право?
22. Які міжнародні договори регулюють охорону кліматичної системи Землі?
23. Яку роль відіграють Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 р., Кіотський протокол та Паризька угода 2015 р. у боротьбі зі зміною клімату?
24. Що таке біологічне різноманіття та які міжнародні механізми його охорони?
25. Які міжнародні договори регулюють охорону флори, фауни та природних середовищ їх існування?
26. Яке значення має Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 року для збереження природних пам'яток?
27. Чи можна вважати Світовий океан спільною спадщиною людства?
28. Наскільки ефективним є міжнародно-правовий механізм боротьби зі зміною клімату?
29. Чи достатньо міжнародно-правових інструментів для захисту морського середовища від забруднення?
30. Проблема незаконного рибальства та міжнародні механізми боротьби з ним.
31. Чи потребує реформування система міжнародної охорони біорізноманіття?
32. Чи ефективно працює система охорони об'єктів природної спадщини ЮНЕСКО?

Практичні кейси

Кейс 1

У результаті аварії танкера у відкритому морі відбулося значне забруднення нафтою морського середовища.

1. Які міжнародні конвенції застосовуються
2. Які держави можуть заявляти претензії
3. Які механізми компенсації шкоди існують.

Кейс 2

Дві держави не можуть домовитися щодо меж континентального шельфу та виключної економічної зони.

1. Які міжнародно-правові принципи делімітації застосовуються відповідно до міжнародного законодавства
2. Які міжнародні судові органи можуть розглядати спір.

Кейс 3

Міжнародна корпорація планує розробку генетичних ресурсів у тропічному лісі.

1. Які міжнародні норми регулюють доступ до генетичних ресурсів
2. Які принципи розподілу вигод передбачені міжнародним правом.

Кейс 4

У транскордонній річці відбулося забруднення хімічними речовинами, яке спричинило шкоду сусідній державі.

1. Які міжнародно-правові принципи застосовуються.
2. Які механізми відповідальності держави-порушника.

Рекомендована література до теми:

Вітовська І. В. Правове регулювання використання природних ресурсів виключної (морської) економічної зони України. *Дисертація ... канд. юрид. наук.* Харків, 2004

Єлєазаров О. П. Особливості міжнародно-правової регламентації захисту морського середовища. *Юридична наука*. 2011. № 2. С. 205–210

Кононенко Ю. Current state of legal protection of migratory wild animal species in Ukraine: challenges and prospects. *Problems of Legality*. 2025. № 169. С. 91–105. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.169.334008>

Короткий Т. Р. Международно-правовая охрана морской среды от загрязнения с судов. *Монография*. Одесса: Латстар, 2002. 200 с.

Салміна Я. О. Правове регулювання використання природних ресурсів виключної морської економічної зони. Київ, 2015

Суєтнов Є. П. Implementation of the ecosystem services concept in the environmental legislation of Ukraine: current state and prospects. *Problems of Legality*. 2024. № 164. С. 74–105. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.164.299919>

Шемшученко Ю. С. Охорона морського середовища. *Юридична енциклопедія*. Київ: Укр. енцикл., 2002. С. 104

Ярова А. О. Міжнародно-правові аспекти відповідальності за забруднення морського середовища в результаті аварійного випадку. *Дисертація ... канд. юрид. наук: 12.00.11 – міжнародне право*. Київ, 2017

Ярова А. О. Захист морського середовища від забруднення на прикладі регіональних міжнародних угод. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 14–15 жовтня 2015 р.)*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 45–49

Ярова А. О. Міжнародно-правовий захист щодо механізму запобігання забрудненню морського середовища. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 39 (2). С. 150–155

Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 31. Ст. 254

Про виключну (морську) економічну зону України: Закон України від 16 травня 1995 р. № 162/95-ВР

Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року: постанова Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307

Тема 8. Міжнародно-правове забезпечення екологічної безпеки (11 год).

Лекція 8. Міжнародно-правове забезпечення екологічної безпеки (2 год).

1. Поняття міжнародної (глобальної) екологічної безпеки, етапи її формування та розвитку. Принципи та пріоритети міжнародної екологічної безпеки у сучасному міжнародному праві.
2. Міжнародно-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки та роль міжнародних організацій у його реалізації.
3. Співвідношення концепції міжнародної екологічної безпеки та концепції сталого розвитку.

4. Міжнародно-правове регулювання екологічно небезпечної діяльності та обмеження щодо використання небезпечних речовин.
5. Міжнародні договори у сфері поводження з небезпечними відходами та хімічними речовинами (Базельська, Роттердамська та Стокгольмська конвенції).
6. Міжнародно-правові вимоги щодо діяльності об'єктів підвищеної екологічної небезпеки та запобігання великим промисловим аваріям.
7. Міжнародна система співробітництва держав у разі надзвичайних екологічних ситуацій, включаючи радіаційні аварії.

Семінарське заняття №8 (2 год)

1. Поняття міжнародної (глобальної) екологічної безпеки, етапи її формування та розвитку. Принципи та пріоритети міжнародної екологічної безпеки у сучасному міжнародному праві.
2. Міжнародно-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки та роль міжнародних організацій у його реалізації.
3. Співвідношення концепції міжнародної екологічної безпеки та концепції сталого розвитку.
4. Міжнародно-правове регулювання екологічно небезпечної діяльності та обмеження щодо використання небезпечних речовин.
5. Міжнародні договори у сфері поводження з небезпечними відходами та хімічними речовинами (Базельська, Роттердамська та Стокгольмська конвенції).
6. Міжнародно-правові вимоги щодо діяльності об'єктів підвищеної екологічної небезпеки та запобігання великим промисловим аваріям.
7. Міжнародна система співробітництва держав у разі надзвичайних екологічних ситуацій, включаючи радіаційні аварії.

Завдання для самостійної роботи (7 год)

1. Поясніть поняття та значення міжнародної екологічної безпеки для сучасного міжнародного права.
2. Проаналізуйте основні етапи формування системи глобальної екологічної безпеки.
3. Розкрийте принципи міжнародної екологічної безпеки та їх практичне застосування.
4. Підготуйте короткий аналіз взаємозв'язку між концепцією сталого розвитку та екологічною безпекою.
5. Проаналізуйте міжнародно-правові механізми контролю за екологічно небезпечною діяльністю.
6. Охарактеризуйте основні положення Базельської конвенції 1989 року.
7. Порівняйте Базельську, Роттердамську та Стокгольмську конвенції щодо регулювання небезпечних речовин.
8. Розкрийте особливості міжнародно-правового регулювання поводження з небезпечними хімічними речовинами.
9. Поясніть механізм попередньої обґрунтованої згоди (PIC) у міжнародній торгівлі хімічними речовинами.
10. Проаналізуйте міжнародно-правові вимоги щодо діяльності об'єктів підвищеної екологічної небезпеки.
11. Охарактеризуйте міжнародні заходи попередження та ліквідації великих промислових аварій.
12. Дослідіть міжнародну систему оповіщення про надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру.
13. Проаналізуйте особливості міжнародного співробітництва у випадку радіаційних аварій.

14. Підготуйте повідомлення про роль міжнародних організацій у ліквідації наслідків екологічних катастроф.
15. Наведіть приклади двостороннього співробітництва держав щодо запобігання надзвичайним екологічним ситуаціям.

Контрольні запитання до теми:

1. Що таке міжнародна (глобальна) екологічна безпека?
2. Які етапи розвитку системи міжнародної екологічної безпеки?
3. Які основні принципи міжнародної екологічної безпеки?
4. У чому полягає взаємозв'язок між концепцією сталого розвитку та міжнародною екологічною безпекою?
5. Які міжнародно-правові механізми забезпечення екологічної безпеки існують?
6. Що розуміється під екологічно небезпечною діяльністю у міжнародному праві?
7. Які обмеження встановлює міжнародне право щодо транскордонного переміщення небезпечних відходів?
8. Яке значення має Базельська конвенція 1989 року для контролю за перевезенням небезпечних відходів?
9. Які особливості міжнародного регулювання обігу небезпечних хімічних речовин та пестицидів?
10. Яку роль відіграє Роттердамська конвенція у міжнародній торгівлі небезпечними хімічними речовинами?
11. Які цілі та механізми Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі?
12. Які міжнародно-правові вимоги до діяльності об'єктів підвищеної екологічної безпеки?
13. Які міжнародні механізми оповіщення та інформування про надзвичайні екологічні ситуації?
14. Які особливості міжнародного співробітництва держав у разі радіаційних аварій?
15. Яку роль відіграють міжнародні організації у подоланні наслідків екологічних катастроф?

Рекомендована література до теми:

Алексєєва Є. А., Вихрист С. М., Скрильніков Д. В., Сушко С. Б. Інтегрований підхід до регулювання промислового забруднення в контексті євроінтеграційних зобов'язань України. *Міжнародний захист права людини на здоров'я та безпечне довкілля: монографія / авт. кол.; за заг. ред. М. О. Медведєвої*. Київ: Видавничий дім «Вініченко», 2023. 260 с. С. 96–121

Балюк Г. І. Міжнародно-правові засади співробітництва України у сфері нерозповсюдження ядерної зброї. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2001. Вип. 41. С. 23–27

Братко І. В., Нашинець-Наумова А. Ю. Система управління охороною навколишнього середовища в контексті міжнародного екологічного права. *Екологічне право*. 2024. № 3–4. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.6>

Краснова Ю. А. Особливості міжнародно-правового розвитку права екологічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 45, т. 1. С. 143–147

Лесь І. О. Генезис міжнародно-правових засобів забезпечення ядерної безпеки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 618–623

Малишева Н. Р. Джерела міжнародного права екологічної безпеки. *Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб.* / М. В. Краснова, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкова [та ін.] ; під заг. ред. М. В. Краснової та Р. С. Кіріна ; відп. ред. В. І. Андрейцев. Дніпро: НГУ, 2016. С. 527–542

Малишева Н. Р. Міжнародне право екологічної безпеки: поняття, стан та особливості розвитку. *Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб.* / М. В. Краснова, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкова [та ін.] ; під заг. ред. М. В. Краснової та Р. С. Кіріна ; відп. ред. В. І. Андрейцев. Дніпро: НГУ, 2016. С. 523–527

Паламарчук А. І. Міжнародно-правова регламентація забезпечення права на екологічну безпеку. *Екологічне право*. 2024. № 3–4. С. 60–63

Позняк Е., Шараєвська Т., Шомпол О. Конвенція ООН про транскордонний вплив промислових аварій: перспективи реалізації в Україні в сучасних умовах. *Юридичний вісник*. 2022/6. С. 166–176. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2022.20>

Щиглов Є. О. Генеза міжнародно-правового регулювання обліку об'єктів і речовин, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища. *Право. Людина. Довкілля*. 2019. Т. 10, № 2. С. 82–90

ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

ТИПОВЕ ЗАВДАННЯ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Задача - казус

Україна є учасницею низки міжнародних угод у сфері охорони довкілля, зокрема Організації конвенції (1998), Паризької кліматичної угоди (2015), а також Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Конвенція Еспо, 1991). У 2024 році уряд України уклав інвестиційний договір із великою міжнародною корпорацією щодо будівництва сміттєпереробного заводу в прикордонному регіоні. Метою проєкту є утилізація відходів та виробництво електроенергії. Однак екологічні громадські організації заявили, що: 1. При підготовці проєкту не було проведено належної оцінки впливу на довкілля (ОВД) із врахуванням транскордонного ефекту, хоча сусідня держава (Польща) офіційно звернулася з вимогою надати таку інформацію; 2) громадські слухання відбулися формально, без реального доступу громадян до матеріалів проєкту; 3) проєкт може збільшити викиди парникових газів, що ставить під сумнів виконання Україною зобов'язань за Паризькою угодою; 4) Уряд наполягає, що проєкт є критично важливим для енергетичної безпеки держави та має підтримку іноземних партнерів.

Завдання для студентів на основі даного казуса

1. Визначте, які міжнародні зобов'язання України у сфері екології були порушені у цьому випадку.
2. Проаналізуйте, які права громадськості порушено відповідно до Організації конвенції.
3. Розгляньте, чи можна вважати дії уряду України такими, що порушують Конвенцію Еспо.
4. Дайте правову оцінку можливим наслідкам для України в контексті Паризької кліматичної угоди.
5. Запропонуйте правові механізми (на національному та міжнародному рівнях) для врегулювання конфлікту.

Тестове питання на основі даного казуса

Які з наведених нижче дій уряду України **порушують міжнародні зобов'язання**, взяті за Організацією конвенцією (1998) та Конвенцією Еспо (1991), у контексті реалізації проєкту сміттєпереробного заводу в прикордонному регіоні?

Варіанти відповідей:

- А. Відмова надавати Польщі інформацію про можливий транскордонний вплив проєкту на довкілля.
- В. Проведення громадських слухань без належного забезпечення доступу громадськості до інформації про проєкт.
- С. Розгляд урядом проєкту як такого, що має стратегічне значення для енергетичної безпеки.
- Д. Можливе збільшення викидів парникових газів, що ставить під сумнів виконання Паризької угоди.
- Е. Залучення іноземних інвесторів без проведення екологічної експертизи.

Правильні відповіді: А, В

ТИПОВІ ТЕСТОВІ ПИТАННЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ВИВЧЕННЯ ТЕМ КУРСУ "МІЖНАРОДНЕ ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО"

1. У прикордонному регіоні держави функціонує металургійний комбінат. Унаслідок його діяльності в атмосферу потрапляють речовини, які після перенесення повітряними потоками спричиняють деградацію лісів на території сусідньої держави. Постраждала держава вимагає припинення діяльності та відшкодування шкоди.

Яке міжнародно-правове положення найбільш безпосередньо лежить в основі такої вимоги?

- А. Держави мають право самостійно визначати напрями використання природних ресурсів у межах своєї території
- Б. Кожна держава повинна утримуватися від діяльності, що спричиняє серйозні негативні наслідки за межами її юрисдикції
- В. Природні ресурси відкритих просторів можуть використовуватися без обмежень усіма державами
- Г. Міжнародні природні ресурси підлягають колективному управлінню міжнародних організацій

Правильна відповідь: Б

2. У результаті діяльності ВЕС відбулося різке скорочення популяції рідкісних видів флори та фауни. Яка міжнародна угода має найбільш комплексний характер щодо їх збереження?

- А. Конвенція про біологічне різноманіття
- Б. Бернська конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі
- В. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин
- Г. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES)

Правильна відповідь: А

3. Наукові дані щодо потенційної екологічної шкоди певної технології залишаються неповними, але її використання може мати серйозні наслідки. Яка концепція міжнародного екологічного права передбачає обмеження діяльності навіть за умов невизначеності?

- А. Екологічна обережність
- Б. Економічна доцільність
- В. Технологічна нейтральність
- Г. Суверенна автономія

Правильна відповідь: А

4. Іноземні риболовецькі судна здійснюють промисел у морській зоні, що знаходиться в межах 200 морських миль від узбережжя держави.

Яке право держави порушується?

- А. Її виключні повноваження щодо використання природних ресурсів цієї зони
- Б. Право на повний контроль над відкритим морем
- В. Право власності на міжнародні води
- Г. Право колективного управління морем

Правильна відповідь: А

5. Держава планує будівництво небезпечного об'єкта поблизу міжнародного кордону. Яка практика міжнародного права передбачає обов'язок інформування та консультацій з потенційно постраждалою державою?

- А. Попереднє повідомлення і консультації
- Б. Пріоритет національної юрисдикції
- В. Свобода економічної діяльності
- Г. Автономність екологічної політики

Правильна відповідь: А

6. Внаслідок діяльності держави було завдано значної шкоди довкіллю іншої держави. Постраждала сторона вимагає відновлення стану довкілля та матеріального відшкодування.

Яка правова форма відповідальності застосовується у такому випадку?

- А. Міжнародна реституція або компенсація
- Б. Кримінальне переслідування держави
- В. Екстрадиція посадових осіб
- Г. Адміністративне покарання

Правильна відповідь: А

7. Який підхід пропонується у сучасних міжнародних правових ініціативах щодо екоциду?

- А. Визнання його міжнародним злочином
- Б. Кваліфікація як адміністративного правопорушення
- В. Передача розгляду національним арбітражам
- Г. Врегулювання виключно екологічними угодами

Правильна відповідь: А

Варіанти закритих тестових питань:

1. Компанія з однієї держави планує транспортувати токсичні промислові відходи до іншої країни для їх захоронення. Держава-одержувач наполягає на необхідності спеціальної процедури попереднього погодження.

Яка міжнародна угода встановлює такий режим контролю?

2. Держава дозволила скидання промислових відходів у морське середовище шляхом їх захоронення з суден.

Яка міжнародна угода встановлює правила щодо такої практики? І чи законні дії держави?

3. Після перевірки міжнародні експерти встановили, що держава систематично перевищує погоджені показники викидів парникових газів.

Який міжнародний документ вперше встановив кількісні зобов'язання щодо їх скорочення?

4. Держава-власник тропічних лісів дозволила іноземній фармацевтичній компанії використовувати генетичні ресурси місцевих рослин для створення лікарських препаратів. Який міжнародний договір визначає правила доступу до таких ресурсів та розподілу отриманої користі (вигоди)?

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ НА ІСПИТ

1. Поняття та предмет міжнародного екологічного права.
2. Передумови та чинники формування міжнародного екологічного права.
3. Етапи формування та розвитку міжнародного екологічного права.
4. Співвідношення міжнародного екологічного права та внутрішньодержавного права. Місце міжнародного екологічного права в системі сучасного міжнародного права та його співвідношення з різними галузями міжнародного права.
5. Науково-теоретичні підходи до визначення поняття та змісту міжнародного екологічного права.
6. Об'єкти міжнародного екологічного права та їх класифікація.
7. Характеристика Концепції загальної спадщини людства та її вплив на формування об'єктів міжнародно-правової охорони.
8. Поняття та види принципів міжнародного екологічного права.
9. Спеціальні принципи міжнародного екологічного права та їх види.
10. Поняття та види джерел міжнародного екологічного права.
11. Поняття та види актів "м'якого права".
12. Міжнародний договір як основне джерело міжнародного екологічного права. Класифікація міжнародних екологічних договорів.
13. Поняття суб'єктів міжнародного екологічного права та їх види.
14. Міжнародні організації як суб'єкти міжнародного екологічного права.
15. Міжнародні організації та спеціальні установи ООН та їх роль у вирішенні екологічних проблем.
16. Міжнародна програма з охорони навколишнього середовища – ЮНЕП. Основна мета, завдання та головні напрямки діяльності ЮНЕП.
17. Міжнародні неурядові організації та їх роль у вирішенні екологічних проблем та формуванні міжнародного права.
18. Роль міжнародних організацій у процесі захисту екологічних прав людини.
19. Еволюція формування, визнання та закріплення екологічних прав людини у міжнародному праві. Класифікація екологічних прав людини
20. Право на сприятливе навколишнє середовище: невід'ємне право людини та принцип міжнародного екологічного права.
21. Процесуальні екологічні права та їх роль в міжнародному праві.
22. Міжнародно-правові механізми захисту екологічних прав людини: універсальні та регіональні механізми.
23. Роль міжнародних організацій у процесі захисту екологічних прав людини.
24. Поняття, зміст та види відповідальності за порушення міжнародно-правових норм у галузі використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки та охорони довкілля.
25. Механізм реалізації міжнародно-правової відповідальності у галузі екології.
26. Міжнародні судові органи, що розглядають спори в галузі екології.
27. Принципи і пріоритети міжнародної екологічної безпеки.
28. Міжнародно-правовий механізм забезпечення міжнародної (глобальної) екологічної безпеки.
29. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє природне середовище у транскордонному контексті від 25 лютого 1991 року в Еспо (Фінляндія).
30. Міжнародно-правова охорона морського та прісноводного середовища від забруднення.
31. Міжнародно-правовий режим морського простору. Роль Конвенції ООН з морського права (1982 р.) у визначенні режиму використання морського середовища.
32. Декларація Ріо-де-Жанейро по навколишньому середовищу і розвитку від 14 червня 1992 року (Ріо-де-Жанейро) та її роль у формуванні міжнародного екологічного права.

33. Міжнародні принципи використання природних ресурсів (відновлювальних та не відновлювальних), що закріплені у Всесвітній хартії природи (1982 р.)
34. Міжнародно-правові засади торгівлі видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою знищення. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення, від 3 березня 1973 року (Вашингтон).
35. Міжнародно-правові засади раціонального використання морських живих ресурсів Антарктики.
36. Міжнародно-правова охорона кліматичної системи. Роль Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату (1992) та Кіотської угоди до неї у міжнародно-правовій охороні клімату та кліматичних ресурсів. Роль та зміст Паризької кліматичної угоди 2015р.
37. Міжнародно-правові засади охорони об'єктів флори та фауни і природних середовищ їх існування. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів, від 2 лютого 1971 року (Рамсар).
38. Особливості міжнародно-правового механізму збереження біологічного різноманіття. Конвенція про біологічне різноманіття 1992р.
39. Особливості міжнародно-правової охорони об'єктів флоти та фауни. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин, від 23 червня 1979 року .
40. Міжнародно-правові засоби охорони озонового шару. Віденська конвенція про охорону озонового шару, від 22 березня 1985 року.
41. Міжнародно-правова охорона природних пам'яток та резервантів. Роль та значення Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972 року) у міжнародно-правовій охороні природних пам'яток та резервантів.
42. Міжнародно-правова охорона атмосферного повітря від транскордонного забруднення. Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані, від 13 листопада 1979 року (Женева).
43. Міжнародно-правові обмеження щодо здійснення діяльності, пов'язаної із небезпечними відходами та речовинами. Базельська конвенція ООН про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів, 1989 року.
44. Особливості міжнародно-правових вимог щодо поводження з об'єктами підвищеної екологічної небезпеки. Конвенція ООН про транскордонний вплив великих промислових аварій.
45. Конвенція про доступ до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень і доступу до правосуддя по питанням, що стосуються навколишнього середовища, від 25 червня 1998 року в Орхусі (Данія).

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основні:

1. Задорожній О.В., Медведєва М.О. *Міжнародне право навколишнього середовища: підручник для ВНЗ*. Київ: Видавничий дім «Проміні», 2010. 510 с. URL: http://miel.d.narod.ru/ZadorozhnyiAV_MedvedevaMA9_book
2. Кравченко С.М., Андрусевич А.О., Бонайн Дж. *Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища: підручник*. За заг. ред. проф. С.М. Кравченко. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 336 с.
3. Медведєва М.О. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища: монографія*. За наук. ред. О.В. Задорожного. Київ: Фенікс, 2012. 479 с. Бібліогр.: с. 427–479. ISBN 978-966-136-003-6
4. Vlasenko Yuliia. International and national legal regulation of ecocide: retrospective analysis and current state. *Visegrad Journal on Human Rights*. Issue 5, 2024. С. 143–157
5. Vlasenko Yuliia, Baliuk H.I., Inshyn M.I., Kovalchuk T.H., та ін. *International standards and priorities of environmental security and the mechanism of ensuring the environmental sector of sustainable development: Model of socio-environmental security doctrine: environmental and legal concept: монографія*. Київ: Publishing house Ludmila, 2021. Т. 2. С. 47–84 (210 с.)
6. Vlasenko Yuliia. *International Environmental Policy and Its Impact on Environmental Policy of Ukraine*. Redakcja naukowa Jerzy Steimasiak, Emil Kruk, Grzegorz Lubenczuk. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2018. 325 с. С. 33–44
7. Шемшученко Ю.С. *Міжнародні аспекти охорони природи*. Київ: Вища школа, 1985. 56 с.
8. Позняк Е., Шараєвська Т., Шомпол О. Конвенція ООН про транскордонний вплив промислових аварій: перспективи реалізації в Україні в сучасних умовах. *Юридичний вісник*. 2022/6. С. 166–176. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2022.20>
9. Шомпол О.А. Міжнародно-правові засади забезпечення екологічних прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 83, ч. II, 2009.
10. Kiss A., Shelton D. *International environmental law*. Nairobi: UNEP, 2004. 446 с.
11. Birnie P., Boyle A. *International law and Environment*. 2-е вид. Oxford: Oxford University Press, 2002. 798 с.
12. Hulme K., Hessami E. *New Legal Protections for the Environment in relation to Armed Conflict*. 16 Jul, 2022. URL: <https://www.iucn.org/story/202207/new-legal-protections-environment-relation-armed-conflict>

Додаткова:

1. Алексєєва Є.А., Вихрист С.М., Скрильніков Д.В., Сушко С.Б. Інтегрований підхід до регулювання промислового забруднення в контексті євроінтеграційних зобов'язань України. *Міжнародний захист права людини на здоров'я та безпечне довкілля: монографія*. Київ: Видавничий дім «Вініченко», 2023. С. 96–121
2. Алексєєва Є. Чи можуть громадські організації скаржитися до Європейського суду з прав людини і з яких приводів [Електронний ресурс]. URL: <https://epl.org.ua/law-posts/chy-mozhut-hromadski-orhanizatsii-skarzhytysia-do-yevropeiskoho-sudu-z-prav-liudyny-i-z-iakykh-pryvodiv/> (дата звернення: 2026)
3. Андрейцев В.І. Правові проблеми доступу до інформації та правосуддя в контексті міжнародних конвенцій. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. Вип. 49–51, 2003. С. 55–64
4. Андрусевич А. Діяльність ЮНЕСКО в сфері охорони довкілля. *Вісник екологічної адвокатури*. 2001. №17. С. 24–25

5. Андрусевич А. Охорона довкілля у практиці Комітету ООН з прав людини. *Вісник екологічної адвокатури*. 2001. №14. С. 29–31
6. Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З. *Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля*. Львів, 2009. 203 с.
7. Балюк Г.І. Міжнародно-правові засади співробітництва України у сфері нерозповсюдження ядерної зброї. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. Вип. 41, 2001. С. 23–27
8. Балюк Г.І. Нормативний підхід до регулювання земельних відносин: порівняльний аналіз законодавства України та Канади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №12. С. 183–186
9. Балюк Г.І., Балюк Ю.О., Бевз О.В. Принципи і закономірності розвитку та формування європейського екологічного права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 2, №4. С. 11–18
10. Балюк Г.І., Власенко Ю.Л. Право і екологічний конфлікт: поняття, класифікація та характеристика. *Право і суспільство*. 2025. №5, т. 1. С. 141–148. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.1.18>
11. Балюк Г.І., Ковальчук Т.Г. Історично-правові аспекти нерозповсюдження ядерної зброї. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №6. С. 161–165
12. Балюк Г.І., Ковальчук Т.Г., Пахолок Ю.П. Історично-правові передумови набуття Україною без'ядерного статусу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 86, ч. 3. С. 82–90
13. Балюк Г.І., Ковальчук Т.Г. Правове регулювання відносин щодо забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні в мирних умовах та в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 83, ч. 2. С. 75–83.
14. Балюк Г.І., Пахолок Ю.П. Правове регулювання боротьби з ядерним тероризмом: національний та міжнародний аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 85, ч. 2. С. 147–152
15. Балюк Г.І., Позняк Е.В. Адаптація законодавства України щодо радіаційного захисту та інформування населення у разі радіаційної аварії до законодавства ЄС. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №4. С. 237–247
16. Братко І.В., Нашинець-Наумова А.Ю. Система управління охороною навколишнього середовища в контексті міжнародного екологічного права. *Екологічне право*. 2024. №3–4. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.6>
17. Буткевич В.Г. Міжнародне право навколишнього середовища. *Міжнародне право: Основні галузі: підручник*. За ред. В.Г. Буткевича. Київ: Либідь, 2004. С. 502–538
18. Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України. За заг. ред. В.Н. Денисова. Київ: Юстініан, 2006. 672 с.
19. Вітовська І.В. Правове регулювання використання природних ресурсів виключної (морської) економічної зони України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004
20. Власенко Ю.Л. Екологічна політика України в умовах глобалізації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 6, т. 1, 2016. С. 134–138
21. Власенко Ю.Л. Оптимізація законодавства України у сфері забезпечення екологічної безпеки (міжнародно-правовий аспект). *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. 2010. №82. С. 36–39
22. Власенко Ю.Л. Роль і значення міжнародно-правових принципів захисту навколишнього природного середовища в умовах війни в Україні. *Правові проблеми раціонального природокористування, охорони природи та безпечного довкілля: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 2022. С. 74–79
23. Воеводін І.С. Міжнародно-правовий механізм захисту екологічних прав корінних народів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №4. С. 89–102. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.89>

24. Гетьман А., Статівка О. Правниче забезпечення агровольтаїчної діяльності в Україні у контексті міжнародних кліматичних зобов'язань. *Право України*. 2025. №8. С. 73–83
25. Дмитриєв А.І., Муравйов В.І. *Міжнародне публічне право: навчальний посібник*. Відп. ред. Ю.С. Шемшученко, Л.В. Губерський. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 640 с
26. Єлезаров О.П. Особливості міжнародно-правової регламентації захисту морського середовища. *Юридична наука*. 2011. №2. С. 205–210
27. Єрмоленко В.М. Системна криза сучасного міжнародного екологічного права: правові наслідки для прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №5. С. 596–602. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.107>
28. Задорожній О.В., Медведєва М.О. *Міжнародне право навколишнього середовища: підручник для ВНЗ*. Київ: Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. Видавничий дім «Проміні», 2010. 510 с.
29. Закаль О.О. Міжнародно-правові механізми формування політики боротьби зі зміною клімату та місце в них захисту прав людини. *Екологічне право*. 2021. №1–4. С. 33–38. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001514745> (дата звернення: 2026)
30. *Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля*. 2-е вид., доп. Львів: Норма, 2002. 416 с.
31. Зигрій О., Кійко К., Мацук С. Інтерпретації та захист екологічних прав людини: міжнародні стандарти та українські реалії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. №1. С. 55–62. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2022.01.055>
32. Камінська Н.В. Парадигма глобальної екологічної політики у міжнародно-правовому дискурсі. *Міжнародний захист права людини на здоров'я та безпечне довкілля: монографія*. Київ: Видавничий дім «Вініченко», 2023. С. 9–27
33. Кобецька Н.Р. Система принципів права охорони довкілля в українській та польській правових доктринах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Т. 2, №76. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.1>
34. *Комюніке секретаря Європейського суду з прав людини стосовно рішення у справі «Дубецька та інші проти України»* [Електронний ресурс]. URL: <http://epl.org.ua/law-posts/komiunike-sekretaria-yevropeiskoho-sudu-z-prav-liudyny-stosovno-rishennia-u-spravi-dubetska-ta-inshi-proty-ukrainy/> (дата звернення: 2026)
35. Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №31. Ст. 254
36. Кононенко Ю. Current state of legal protection of migratory wild animal species in Ukraine: challenges and prospects. *Problems of Legality*. 2025. №169. С. 91–105. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.169.334008>
37. Короткий Т.Р. *Международно-правовая охрана морской среды от загрязнения с судов: монография*. Одеса: Латстар, 2002. 200 с.
38. Кравченко С.М., Андрусевич А.О., Бонайн Дж. *Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища: підручник*. За заг. ред. проф. С.М. Кравченко. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 336 с.
39. Кравченко С.М. Механізм реалізації Орхуської конвенції. *Вісник екологічної адвокатури*. 2001. №14. С. 5–7.
40. Краснова М.В. Правові аспекти розвитку міжнародно-правового інституту екологічної відповідальності за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу. *Науково-практичний часопис «Українське право»*. 2007. №1(20). С. 217–229
41. Краснова М.В. Правове регулювання екологічного інформування в контексті міжнародних конвенцій: порівняльно-правовий аналіз. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. Вип. 49–51, 2003. С. 73–77
42. Краснова Ю.А. Особливості міжнародно-правового розвитку права екологічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 45, т. 1. С. 143–147

43. Лесь І.О. Генезис міжнародно-правових засобів забезпечення ядерної безпеки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №5. С. 618–623
44. Малишева Н.Р. Джерела міжнародного права екологічної безпеки. *Проблеми права екологічної безпеки: навчальний посібник*. Дніпро: НГУ, 2016. С. 527–542
45. Малишева Н.Р. Міжнародне право екологічної безпеки: поняття, стан та особливості розвитку. *Проблеми права екологічної безпеки: навчальний посібник*. Дніпро: НГУ, 2016. С. 523–527.
46. Матюшина О.В. Українська актуалізація справедливості у глобальній кліматичній політиці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 4, №87. С. 278–284. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.43>
47. *Міжнародний захист права людини на здоров'я та безпечне довкілля: монографія*. Київ: Видавничий дім «Вініченко», 2023. 260 с.
48. *Огляд довідкової складової щорічного звіту Європейської Комісії про розширення (Україна, 2025)* [Електронний ресурс]. 6 листопада 2025. URL: <https://epl.org.ua/eco-analytics/oglyad-dovkillyevoyi-skladovoyi-shhorichnogo-zvitu-yevropejskoyi-komisiyi-pro-rozshyrennya-ukrayina-2025/>
49. Паламарчук А.І. Міжнародно-правова регламентація забезпечення права на екологічну безпеку. *Екологічне право*. 2024. №3–4. С. 60–63
50. Пахомі С.К. Співпраця України з міжнародними організаціями у сфері екологічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 4, №87. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.44>
51. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку. Збірник статей*. За ред. Шемшученка, Л.В., Губерського, І.С., упор. О.В. Кресін. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Українська асоціація порівняльного правознавства, Видавництво «Логос», 2009. 712 с.
52. *Правові засади впровадження в Україні Конвенції про біорізноманіття*. За ред. Малишевої Н.Р. Київ: Хімджест, 2003. С. 33–34
53. Медведєва М.О. Принципи екологічної етики в міжнародній договірній та судовій практиці. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015
54. *Результати рішення Європейського суду з прав людини у справі «Дубецька та інші проти України»* [Електронний ресурс]. URL: <http://epl.org.ua/law-posts/rezultaty-rishennia-yevropeiskoho-sudu-z-prav-liudyny-u-spravi-dubetska-ta-inshi-proty-ukrainy/>
55. Салміна Я.О. Правове регулювання використання природних ресурсів виключної морської економічної зони. Київ, 2015
56. *Соціально-екологічні ризики в Україні: правовий аспект: монографія*. Балюк Г.І., Власенко Ю.Л., Іншин М.І., Ковальчук Т.Г. та ін.; Київ: Видавництво «Людмила», 2021. 208 с.
57. Суєтнов Є.П. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища, Стокгольмська декларація (1972). *Велика українська юридична енциклопедія*. Харків, 2018. Т. 14: Екологічне право. С. 188–189
58. Суєтнов Є.П. Implementation of the ecosystem services concept in the environmental legislation of Ukraine: current state and prospects. *Problems of Legality*. 2024. №164. С. 74–105. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.164.299919>
59. Терлецький Д.С. Конституційно-правове регулювання дії міжнародних договорів в Україні. Одеса, 2007
60. Тимошик А.Д., Резворович К.Р. Роль міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем України внаслідок збройної агресії РФ. *Екологічне право*. 2023. №1–2. С. 41–44. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2023.1-2.8>
61. Шевкунова Є.О. Джерела міжнародного екологічного права: становлення та розвиток : автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Київ, 2014. 18 с.
62. Шемшученко Ю.С. *Міжнародні аспекти охорони природи*. Київ: Вища школа, 1985. 56 с.
63. Шемшученко Ю.С. Охорона морського середовища. *Юридична енциклопедія: у 6 т.* Київ: Укр. енцикл., 2002. С. 104

64. Шемшученко Ю.С. *Космічне право: підручник*. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2012. 280 с.
65. Шомпол О. Шкода довкіллю України в результаті війни, яку Росія веде в Україні: правові проблеми відшкодування. *Український часопис міжнародного права*. 2023. Спецвипуск. С. 205–213. DOI: 10.36952/ujil.2023.30.18
66. Шомпол О.А. *Вдосконалення законодавства України про екологічну безпеку в контексті міжнародно-правових зобов'язань*. К.: Кондратьєв А.В., 2018. 204 с.
67. Шомпол О.А. Міжнародно-правові засади доступу до екологічної інформації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць*. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнародних відносин, 2008. Вип. 80, ч.2. С. 217–220
68. Шомпол О.А. Міжнародно-правові засади забезпечення екологічних прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць*. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнародних відносин, 2009. Вип. 83, ч.2. С. 183–187
69. Шпарик Н.Я. Міжнародно-правові акти як джерела екологічного права. Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2017. 20 с.
70. Шульга Є.В. Окремі аспекти ефективності міжнародно-правового захисту прав людини на сприятливе навколишнє середовище. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2015. Вип. 213, ч.1. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pravo/article/viewFile/5107/5021>
71. Щиглов Є.О. Генеза міжнародно-правового регулювання обліку об'єктів і речовин, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища. *Право. Людина. Довкілля*. 2019. Т. 10, №2. С. 82–90
72. Щокін Ю.В. *Міжнародно-правовий звичай: сучасні проблеми, теорія і практика*. Харків, 2016.
73. *Як налагодити ефективність імплементації міжнародних багатосторонніх угод у сфері довкілля в Україні: аналітичний звіт*. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/YAk-nalagodyty-efektyvnist-implementatsiyi-mizhnarodnyh-bagatostoronnih-ugod-u-sferi-dovkillya-v-Ukrayini.pdf>
74. Ярова А.О. Захист морського середовища від забруднення на прикладі регіональних міжнародних угод. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф.* Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 45–49
75. Ярова А.О. Міжнародно-правовий захист щодо механізму запобігання забрудненню морського середовища. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 39(2). С. 150–155
76. Ярова А.О. *Міжнародно-правові аспекти відповідальності за забруднення морського середовища в результаті аварійного випадку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 – міжнародне право*. Київ, 2017
77. Baliuk H.I., Kovalchuk T.H., Pozniak E.V. Modern legal Problems of Human Health Protection: from Complex Approaches to Practical Solutions. *Yearbook of Ukrainian Law: Coll. of Scientific Papers*. Kharkiv: Pravo, 2025. №17. P. 141–154 (436 p.). URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=5592&download_id=1993&srsId=AfmBOooND6fK34wEx1B5Petr39tPmpuu-v9w5u0u7UMP71HE8HtbWAET
78. Elli Louka. *International Environmental Law. Fairness, Effectiveness, and World Order*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 518 p.
79. Fitzmaurice M.A. *International Protection of the Environment*. The Hague–Boston–London: Martinus Nijhoff Publishers, 2002. 488 p.
80. Krasnova Y., Trehub O., Ladychenko V., Yankovskyi S., Bevz O. The ideology of environmental justice: a Ukrainian case study. *Amazonia Investiga*. 2024. 13(82). С. 197–207. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.82.10.16>

81. Ladychenko V., Mykytiuk A. Environmental rights protection in the European Court of Human Rights. *Law. Human. Environment*. 2023. Vol. 14, №4. P. 24–36. DOI: <https://doi.org/10.31548/law/4.2023.24>
82. Liudmyla Golovko, Olena Gulac, Iryna Siuiva, Elina Pozniak, Olena Shompol. Evolution of the Common Agricultural Policy of the EU. *International Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM*. 2024. P. 783–789. DOI: 10/5593/sgem2024/5.1/s23.96. URL: https://epslibrary.at/sgem_jresearch_publication_list.php?qs=978-619-7603-72-9&criteria=or
83. Louka E. *International Environmental Law: Fairness, Effectiveness and World Order*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 536 p.
84. *Model of socio-environmental security doctrine: environmental and legal concept: монографія*. Baliuk H.I., Vlasenko Yu.L., Inshyn M.I., Kovalchuk T.H. та ін. Київ: Publishing House Ludmila, 2021. P. 47–84.
85. *Model of socio-environmental security doctrine: socio-legal perspective: монографія*. Inshyn M.I., Sirokha D.I., Chernous S.M. та ін. Київ: Publishing House Ludmila, 2021. 206 p.
86. Nevara L.M., Вовченко О.В. Міжнародно-правові механізми захисту прав «екологічних біженців». *Міжнародний захист права людини на здоров'я та безпечне довкілля: монографія*. Київ: Видавничий дім «Вініченко», 2023. С. 159–195
87. Olena Shompol, Olha Sushyk. The climate change impact on the Human Right to Environmental Conditions of a specified quality (safe, clean, healthy and sustainable Environment): some International and Ukrainian Environmental Law Issues. *Review of European and Comparative Law*. 2019. 36(1). P. 93–112
88. Olena Shompol. State Sovereignty over Natural Resources and Wealth in the Context of the European Integration Processes. *Ochrona prawna zasobów naturalnych*. Redakcja naukowa: Jerzy Stelvasiak, Emil Kruk, Grzegorz Lubenczuk. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2018. P. 45–55
89. Pozniak E.V., Sharaievska T.A., Shompol O.A. The Development of Ukrainian Legislation in the Field of Provision of Environmental Safety in the Context of New International Obligations: A View Through the Prism of Martial Law. *Human Rights and Public Governance in Modern Conditions: Scientific Monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. P. 685–706. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-320-0-35>
90. Sands Ph. *Principles of International Environmental Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 2nd ed. 1248 p.
91. Shelton D., Kiss A. *Judicial Handbook on Environmental Law*. Nairobi: United Nations Environment Programme, 2005. 131 p.
92. Vlasenko Yuliia. International Environmental Policy and Its Impact on Environmental Policy of Ukraine. *Ochrona prawna zasobów naturalnych*. Redakcja naukowa: Jerzy Steimasiak, Emil Kruk, Grzegorz Lubenczuk. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2018. P. 33–44
93. Vlasenko Yuliia. International standards and priorities of environmental security and the mechanism of ensuring the environmental sector of sustainable development. In: Baliuk H.I., Vlasenko Yu.L., Inshyn M.I., Kovalchuk T.H. et al. *Model of socio-environmental security doctrine: environmental and legal concept: монографія*. Kyiv: Publishing House Ludmila, 2021. P. 47–84
94. Volkova Y. Ensuring the Human Rights to a Healthy Environment: normative regulation and practice of the ECtHR. *Public Administration Yearbook*. 2023. №9. С. 375–394. DOI: <https://doi.org/10.4467/24497800RAP.23.020.18316>
95. Zaiets O., Kovalenko T., Shokha T., Vlasenko Y., Pozniak E. Ukrainian Reform of State Power Decentralization as a Way to Sustainable Development: Ecological and Legal Aspects. In: Arjjumend H. (ed.). *Advances in Environmental Law*. Montreal: TGI Books, 2024. P. 425–470. DOI: <https://doi.org/10.33002/enrlaw-333>
96. Zaiets O., Kovalenko T., Shokha T., Vlasenko Y., Pozniak E. Ukrainian Reform of Decentralization Processes Consolidating the Sustainable Development: Environmental and

Додаткові електронні ресурси:

1. *Спір Аргентини і Уругваю з практики Міжнародного суду ООН та його роль у міжнародному праві* [Електронний ресурс]. URL: <http://epl.org.ua/law-posts/spir-arhentyiny-i-uruhvaia-z-praktyky-mizhnarodnoho-sudu-onn-ta-ioho-rol-u-mizhnarodnomu-pravi/>
2. *Справа «Грімковська проти України». Повний текст рішення українською мовою* [Електронний ресурс]. URL: <http://epl.org.ua/law-posts/sprava-hrimkovska-proty-ukrainy-povnyi-tekst-rishennia-ukrainskoju-movoju/>
3. *Справа «Грімковська проти України». Стислий виклад остаточного рішення* [Електронний ресурс]. URL: <http://epl.org.ua/law-posts/sprava-hrimkovska-proty-ukrainy-styslyi-vyklad-ostatochnoho-rishennia/>
4. *Справа «Дубецька та інші проти України». Повний текст рішення українською мовою* [Електронний ресурс]. URL: <http://epl.org.ua/law-posts/sprava-dubetska-ta-inshi-proty-ukrayiny-povnyi-tekst-rishennia-ukrainskoju-movoju/>
5. *Справа «Дубецька та інші проти України». Стислий виклад остаточного рішення* [Електронний ресурс]. URL: <http://epl.org.ua/law-posts/sprava-dubetska-ta-inshi-proty-ukrayiny-styslyi-vyklad-ostatochnoho-rishennia/>
6. Корнєєв Ю.В, Яцишин Р.В. Міжнародне співробітництво України в екологічній сфері. URL: <file:///C:/Users/pc/Downloads/6748-16724-1-SM.pdf>
7. Ісакова В.М. Принципи міжнародного екологічного права: історія формування. Науковий вісник публічного та приватного права. Вип. 5. Том 2. 2018. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2018/5/tom_2/4.pdf
8. Короткий Т.Р. Проблеми дослідження міжнародно-правового механізму охорони морського середовища у методологічному сенсі. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3649/Korotkiy.pdf?sequence=1&isAllo wed=y>
9. Короткий Т.Р. Екологізація міжнародного права. URL: <http://www.naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom10/19.pdf>
10. Кондур Е. Поняття та історія становлення екологічних прав і обов'язків людини і громадянина. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/17674/1/%D0%9F%D0%9E%D0%9D%D0%A F%D0%A2%D0%A2%D0%AF%20%D0%A2%D0%90%20%D0%86%D0%A1%D0%A2%D 0%9E%D0%A0%D0%86%D0%AF%20%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%9E%D 0%92%D0%9B%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%95%D0%9A%D0%9E%D0 %9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%A5%20%D0%9F%D0 %A0%D0%90%D0%92%20%D0%86%20%D0%9E%D0%91%D0%9E%D0%92%E2%80%9 9%D0%AF%D0%97%D0%9A%D0%86%D0%92%20%D0%9B%D0%AE%D0%94%D0%98 %D0%9D%D0%98%20%D0%86%20%D0%93%D0%A0%D0%9E%D0%9C%D0%90%D0% 94%D0%AF%D0%9D%D0%98%D0%9D%D0%90.pdf>
11. Шульга Є.В. Окремі аспекти ефективності міжнародно-правового захисту прав людини на сприятливе навколишнє середовище. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2015. Вип. 213. Ч. 1. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pravo/article/viewFile/5107/5021>
12. Onita Das, Environmental protection, Security and Armed Conflict: A Sustainable Development Perspective (Edward Elgar, 2013): https://books.google.ie/books?hl=en&lr=&id=1yArGIF2S_wC&oi=fnd&pg=PR3&dq=environ mental+responsibility+in+armed+conflict+&ots=Tqou_AO00J&sig=so4CNYUzI2UKtsrHJKv6 j_VreBE&redir_esc=y#v=onepage&q=environmental%20responsibility%20in%20armed%20co nflict&f=false

13. Як налагодити ефективність імплементації міжнародних багатосторонніх угод у сфері довкілля в Україні Аналітичний звіт. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/YAk-nalagodyty-efektyvnist-implementatsiyi-mizhnarodnyh-bagatostoronnih-ugod-u-sferi-dovkillya-v-Ukrayini.pdf>

Інтернет-ресурси з посиланнями на офіційні сторінки

Глобальні конференції та сталий розвиток

1. Конференція ООН з навколишнього середовища людини (Стокгольм, Швеція, 1972): звіт конференції. URL: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentID=97>
2. Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 1992): офіційні документи. URL: http://www.un.org/esa/sustdev/documents/docs_unced.htm
3. Всесвітній саміт зі сталого розвитку (Йоганнесбург, ПАР, 2002): офіційний сайт. URL: <http://www.un.org/events/wssd>
4. Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням (Париж, Франція, 1994): офіційний вебсайт. URL: <http://www.unccd.int>

Охорона біорізноманіття та дикої природи

1. Рамсарська конвенція про водно-болотні угіддя міжнародного значення (Рамсар, Іран, 1971): офіційний вебсайт. URL: <http://www.ramsar.org>
2. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (Вашингтон, США, 1973): офіційний вебсайт. URL: <http://www.cites.org>
3. Конвенція про охорону мігруючих видів диких тварин (Бонн, Німеччина, 1979): офіційний вебсайт. URL: <http://www.cms.int>
4. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Берн, Швейцарія, 1979): офіційний вебсайт. URL: <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/conventions/bern>
5. Угода про збереження популяцій європейських кажанів (Лондон, Велика Британія, 1991): офіційний вебсайт. URL: <http://www.eurobats.org>
6. Угода про збереження афроєвразійських мігруючих водно-болотних птахів (Гаага, Нідерланди, 1995): офіційний вебсайт. URL: <http://www.unep-aewa.org>
7. Конвенція про біологічне різноманіття (Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 1992): офіційний вебсайт. URL: <http://www.cbd.int>
8. Міжнародна угода про тропічну деревину (Женева, Швейцарія, 2006): офіційний вебсайт. URL: <https://www.itto.int>

Охорона морського середовища та водних ресурсів

1. Конвенція про запобігання забрудненню моря скиданням відходів та інших матеріалів (Лондон, Велика Британія, 1972): офіційний вебсайт. URL: <http://www.londonconvention.org>
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права (Монтего-Бей, Ямайка, 1982): офіційний вебсайт. URL: <http://www.un.org/Depts/los>
3. Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків і міжнародних озер (Гельсінкі, Фінляндія, 1992): офіційний вебсайт. URL: <http://www.unece.org/env/water>
4. Конвенція про захист морського середовища Північно-Східної Атлантики (Осло–Париж, 1992): офіційний вебсайт. URL: <https://www.ospar.org>
5. Конвенція про захист Середземного моря від забруднення (Барселона, Іспанія, 1976): офіційний вебсайт. URL: <https://www.unep.org/unepmap>
6. Міжнародна конвенція з регулювання китобійного промислу (Вашингтон, США, 1946): офіційний вебсайт. URL: <https://iwc.int>

7. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (Бухарест, Румунія, 1992): офіційний вебсайт. URL: <http://www.blacksea-commission.org>
8. Угода ФАО про заходи держави порту щодо запобігання незаконному, непідзвітному та нерегульованому рибальству (Рим, Італія, 2009): офіційний вебсайт. URL: <https://www.fao.org>

Атмосферне повітря, клімат та озоновий шар

1. Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (Женева, Швейцарія, 1979): офіційний вебсайт. URL: <http://www.unece.org/env/lrtap>
2. Віденська конвенція про охорону озонового шару (Відень, Австрія, 1985): офіційний вебсайт. URL: <http://ozone.unep.org>
3. Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар (Монреаль, Канада, 1987): офіційний вебсайт. URL: <http://ozone.unep.org>
4. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (Нью-Йорк, США, 1992): офіційний вебсайт. URL: <http://unfccc.int>
5. Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (Кіото, Японія, 1997): офіційний вебсайт. URL: <http://unfccc.int>
6. Паризька угода щодо зміни клімату (Париж, Франція, 2015): офіційний вебсайт. URL: <https://unfccc.int>

Небезпечні речовини, відходи та хімічна безпека

1. Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (Базель, Швейцарія, 1989): офіційний вебсайт. URL: <https://www.basel.int>
2. Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі (Стокгольм, Швеція, 2001): офіційний вебсайт. URL: <http://chm.pops.int>
3. Роттердамська конвенція про процедуру попередньої обґрунтованої згоди щодо окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі (Роттердам, Нідерланди, 1998): офіційний вебсайт. URL: <https://www.pic.int>
4. Мінаматська конвенція про ртуть (Кумамото, Японія, 2013): офіційний вебсайт. URL: <https://www.mercuryconvention.org>

Оцінка впливу на довкілля та доступ громадськості

1. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Еспо, Фінляндія, 1991): офіційний вебсайт. URL: <http://www.unece.org/env/eia>
2. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань довкілля (Оргус, Данія, 1998): офіційний вебсайт. URL: <http://www.unece.org/env/pp>

Культурна та природна спадщина і регіональні угоди

1. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (Париж, Франція, 1972): офіційний вебсайт. URL: <http://whc.unesco.org>
2. Європейська ландшафтна конвенція (Флоренція, Італія, 2000): офіційний вебсайт. URL: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/Conventions/Landscape/default_en.asp
3. Конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (Київ, Україна, 2003): офіційний вебсайт. URL: <https://www.carpathianconvention.org>

Міжнародні організації та інституції у сфері охорони довкілля

1. Міжнародна морська організація (Лондон, Велика Британія): офіційний вебсайт. URL: <https://www.imo.org>
2. Багатосторонній фонд підтримки реалізації Монреальського протоколу (Лондон, 1991): офіційний вебсайт. URL: <http://www.unmfs.org>

3. Комісія із захисту морського середовища Чорного моря від забруднення (Бухарест, 1992): офіційний вебсайт. URL: <http://www.blacksea-commission.org>
4. Комісія зі збереження морських живих ресурсів Антарктики (Канберра, 1980): офіційний вебсайт. URL: <http://www.ccamlr.org>
5. Міжнародна комісія із захисту річки Дунай (Софія, 1994): офіційний вебсайт. URL: <http://www.icpdr.org>
6. Комісія ООН зі сталого розвитку (Нью-Йорк, 1992): офіційний вебсайт. URL: <http://www.un.org/esa/sustdev/csd>